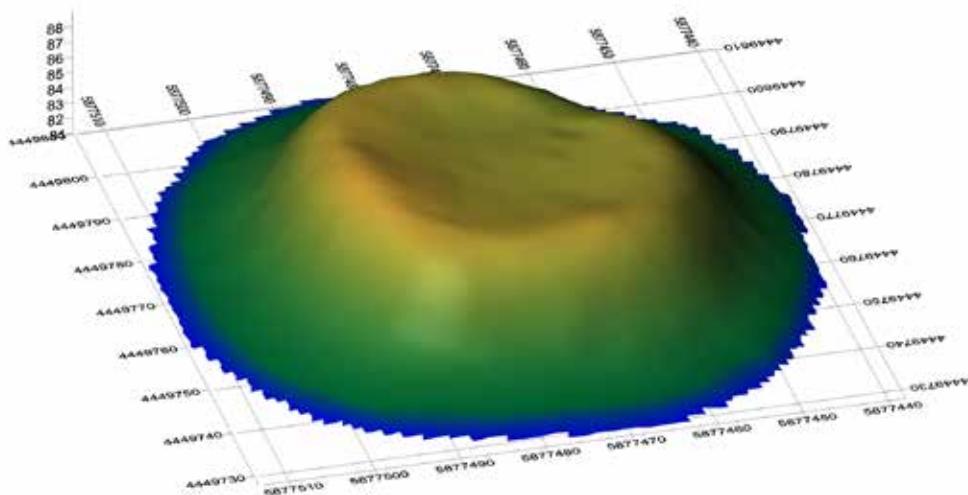
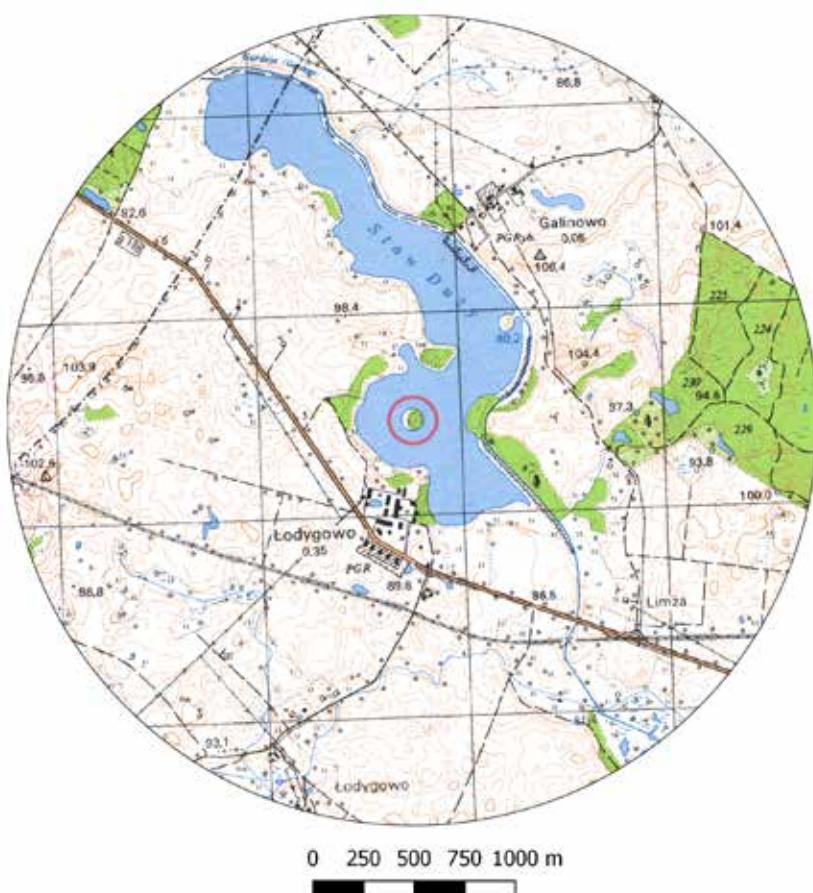

Łodygowo, st. 1

Gmina Kisielice
Powiat iławski
AZP 27-49/1

Współrzędne geograficzne:
N $53^{\circ} 37' 18.02''$
E $19^{\circ} 11' 4.13''$

Ryc. 1. Grodzisko w Łodygowie, st. 1 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Łodygowie, st. 1 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

KAMIL RABIEGA

Stanowisko 1 w Łodygowie położone jest na wyspie w obrębie dawnego Jeziora Łodygowskiego (obecnie stawów rybnych) (ryc. 1-2). Wyspa jest owalnym pagórkiem z poziomicą 80 m n.p.m. u podstawy i 85 m n.p.m. na wierzchołku. Jego lokalizacja sprawia, że pozostałości grodu zachowały się w bardzo dobrym stanie, ponieważ od czasu zaprzestania osadnictwa w średniowieczu wyspa nie została później osiedlona.

Samo grodzisko ma bardzo wyraźną własną formę terenową w postaci stożka o ścisłym wierzchołku (ryc. 3-5). W przybliżeniu koliste w planie, ma 60-70 m średnicy i w całości porośnięte jest gęstą roślinnością (krzewami i drzewami). W dobrym stanie zachowała się forma owalnego wału wyniesionego około 1 m nad poziom majdanu. W południowo-wschodniej części wału znajduje się obniżenie, które może sugerować, że w tym miejscu znajdowała się brama wjazdowa na pomost.

W odległości około 320 m na północny wschód od stanowiska znajduje się Wyspa Duża, na której także odkryto grodzisko (Łodygowo, st. 2). Badania archeologiczne na tym stanowisku prowadzone były w 1985 r., a także w ramach projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur w 2014 r.*¹

ŚRODOWISKO FIZYCZNO- GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Okolice zbiornika wodnego, w obrębie którego znajdują się wyspy ze stanowiskami archeologicznymi, są zbudowane z gliny zwałowej. Na takim obszarze rozwinięły się gleby płowe głównie VI klasy. Miejsca towarzyszące bezpośrednio zbiornikowi oraz w obszarach stagnacji czy przepływu wód to obszar gleb bagiennych, jednak nie jest on ani dominujący ani istotny do analiz zróżnicowania gleb (ryc. 6).

Badany grodzisko w Łodygowie, st. 1 zajmuje wyspę, która jest pagórkiem o charakterystycznym owalnym kształcie, z płaskim wierzchołkiem, który jest ograniczony stromymi krawędziami. Powierzchnia pagórka wznosi się około 5,0 m od lustra wody w stawie. Do głębokości około 0,9 m występują tu piaski zailone z dużą ilością humusu, fragmentami polepy lub cegieł, węglami drzewnymi, pozostałościami zaprawy wapiennej, poniżej których nawiercono glinę zwałową piaszczystą, barwy brązowej z licznymi wytrąceniami węglanu wapnia, która stanowi calec. U podnóża wzgórka występuje do głębokości 0,70 m

Ryc. 3. Grodzisko w Łodygowie, st. 1, na drugim planie wyspa, na której znajduje się grodzisko w Łodygowie, st. 2. Widok od strony południowej (fot. J. Wysocki)

piasek nieco ilasty z dużą ilością humusu, skorupkami ślimaków i małży, drobnych fragmentów cegieł, ceramiki i polepy.

Osady występujące do około 0,90 m głębokości i zawierają fragmenty cegieł, polepy, pojedyncze węgle drzewne stanowią warstwę użytkowaną przez człowieka. Osady nawiercone u podnóża pagórka nie są wypełnieniem fosy a reprezentują sedymentację brzegową w jeziorze z dodatkiem fragmentów cegieł pochodzących ze spływów ze szczytu pagórka (ryc. 7-8).

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

KAMIL RABIEGA

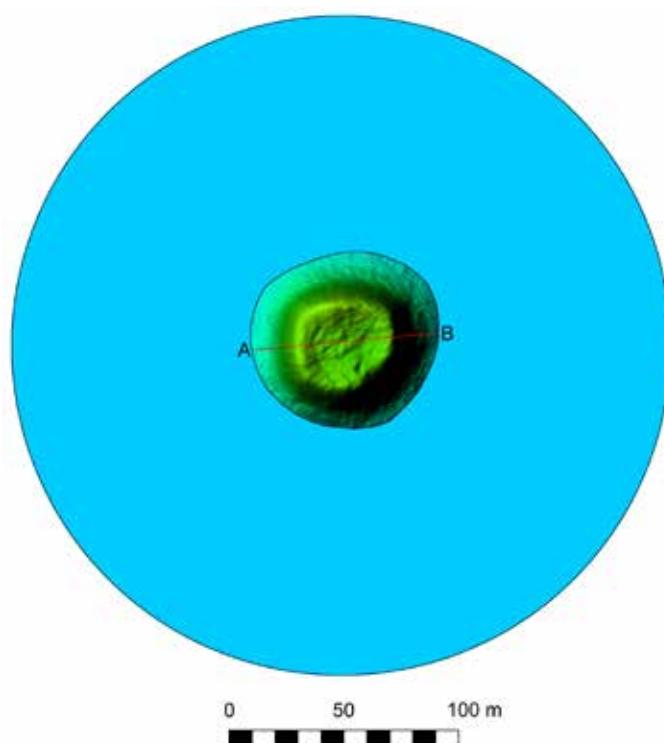
Przebieg badań terenowych

Pierwsze odkrycia archeologiczne w obrębie akwenu Łodygowo miały miejsce już pod koniec XIX w., gdy w wyniku osuszenia jeziora odsłonięte zostały pozostałości dawnych przepraw mostowych, a także dwóch grodzisk. Pierwotne określenie jeziora *lacus in Trumpnia* znane w 1289 roku odnosiło się do „jeziora w Trumiejach” i nie stanowiło nazwy własnej. Dopiero w 1302 roku pojawia się właściwa nazwa jeziora jako *Krobenest*².

Jeziorno, pod nazwą „Krobenest” funkcjonuje jeszcze na mapie opublikowanej w 1893 roku, jednak już w roku 1898 widnieje jako *Ehemaliger Krobenestsee* (byłe jezioro Krobenest). Co więcej, widoczne pozostałości jednego z mostów zostały zaznaczone jako *Pfahlreste* na mapie niemieckiej wydanej w roku 1910. Wówczas na terenie dawnego jeziora rozciągały się bagna, przez które przepływała rzeka Gardega. W późniejszym czasie teren ten funkcjonował jako

¹ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska, w niniejszej publikacji.

² Szczepański 2012: 18.

Ryc. 4. Grodzisko w Łodygowie, st. 1 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 5. Przekrój osi W-E grodziska w Łodygowie, st. 1 uzyskany z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Galinowskie Łąki³, a w 1974 roku na obszarze dawnego jeziora Krobenest założono stawy rybne, które funkcjonują do dzisiaj.

Odsłonięcie dobrze zachowanych i unikalnych w tym rejonie przepraw mostowych skłoniło niemieckich badaczy do zainteresowania tym obszarem pod względem archeologicznym⁴. Wstępne badania na tym terenie przeprowadził S.S. Schultze w 1882 r.⁵, jednak pierwsze prace o charakterze wykopaliskowym zostały zrealizowane przez Hugo Conwentza w 1892

r.⁶ Pierwszą dokumentację rysunkową odsłoniętych pozostałości przeprawy mostowej wykonał Alexander Rehberg w 1892 r. Cennym jej uzupełnieniem są zdjęcia Rudolfa Hermanna wykonane w 1909 r. (ryc. 9-11) w związku z badaniami wykopaliskowymi realizowanymi przez Muzeum w Gdańsku⁷. Ówczesne badania zaowocowały odkryciem pozostałości wcześnieśredniowiecznego grodu datowanego na XII-XIV w., a także śladów starszego osadnictwa z wczesnej epoki żelaza w południowej oraz północnej części wyspy⁸. Zdjęcia R. Hermanna opublikował w 1938 r. Wolfgang La Baume⁹, przedstawiając jednocześnie wyniki własnych prac na grodzisku, a także dokonania wcześniejszych badaczy¹⁰.

Po wojnie, w okresie gdy nie istniała jeszcze na tym terenie hodowla ryb, przeprowadzono weryfikację powierzchniową stanowiska, jak i położonych w pobliżu dwóch innych o podobnym charakterze. W 1968 r. zostało wpisane do rejestru zabytków archeologicznych.

W 1984 roku badania archeologiczne grodziska przeprowadzili Jan Michalski i Jacek Kowalski z ramienia Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego¹¹. Założono wówczas trzy wykopy wzdłuż osi NE-SW w południowo zachodniej części grodziska¹². Wykopy archeologiczne oddzielone były od siebie świadkami, a ich łączna powierzchnia wynosiła 30,5 m² (bez świadków 33 m²). Wykop 1 o wymiarach 5 x 2 m obejmował wewnętrzny stok wału. Wykop 2 o wymiarach 3,5 x 2 m został wytyczony na szczytce wału i jego zewnętrznym stoku. Początkowo wykop miał wymiary 4 x 2 m, jednak postanowiono ograniczyć go od strony zachodniej świadkiem grubości 0,5 m. Na przedłużeniu wykopów 1 i 2 w kierunku północno-wschodnim, już na obszarze majdanu grodziska założono wykop 3, który miał wymiary 4,5 x 3 m (ryc. 12).

Podczas badań w 1984 r. odkryto wiele fragmentów ręcznie lepionych naczyń o powierzchniach chropowatych i obmazywanych¹³, a układ wykopów pozwolił na uzyskanie ciągłego przekroju południowo-zachodniej części grodziska. Jan Michalski wskazywał wtedy na dwa horyzonty osadnicze grodziska. Pierwszy z nich nawiązywał do kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z wczesnej epoki żelaza, a drugi do ślady osadnictwa wcześnieśredniowiecznego¹⁴. Badacz rozszerzył studia nad dawnym osadnictwem akwenu Łodygowskiego prowadząc prace także na

³ Leyding 1972: 40.

⁴ Lissauer 1887: 187; Behla 1888.

⁵ Pydyn 2016: 85.

⁶ Conwentz 1892; 1905: 13.

⁷ Antoniewicz 1954: 331.

⁸ Antoniewicz 1954: 331

⁹ La Baume 1938.

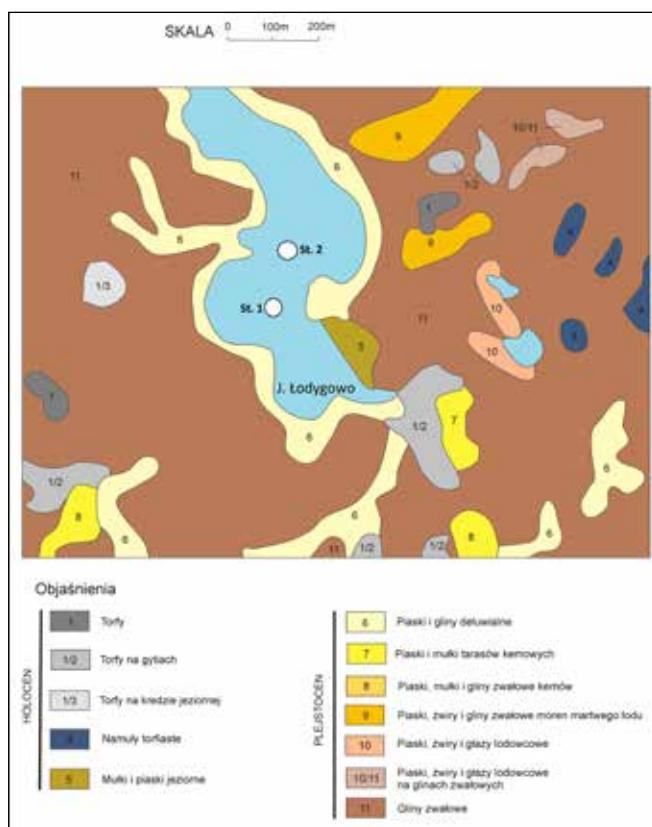
¹⁰ La Baume 1938: 155.

¹¹ Michalski i Budziszewski 1993: 224.

¹² Michalski 1984, 1985a: 136.

¹³ Michalski 1989: 133-137; Hoffmann 1999: 90.

¹⁴ Michalski 1984, 1985a: 136, 1989: 133-137.

Ryc. 6. Mapa geologiczna okolic grodziska w Łodygowie, st. 1 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

dwoch pozosta³ych wyspach dawnego jeziora – Wyspie Du¿ej (Łodygowo, st. 2) i w Galinowie, st. 1¹⁵.

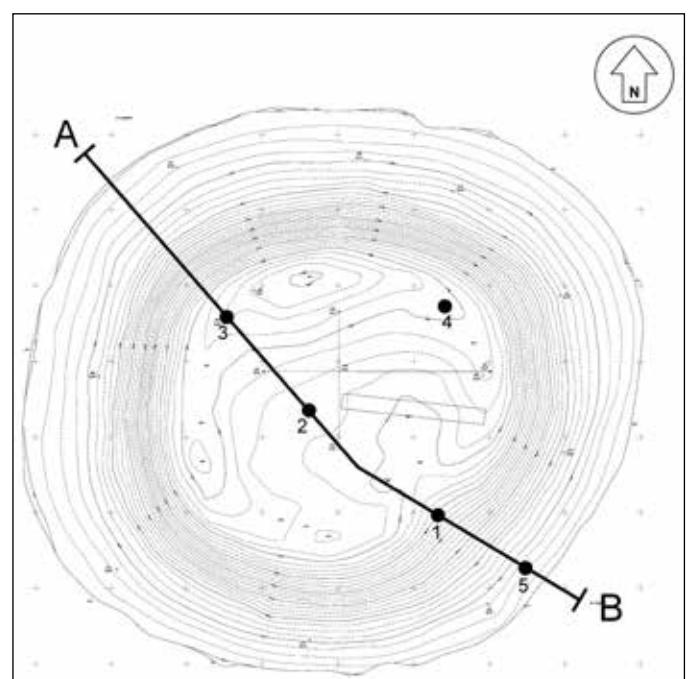
Kolejne prace inwentaryzacyjne przepraw mostowych w Łodygowie odbyły się w 1996 roku w ramach archeologicznych badań podwodnych prowadzonych przez Wojciecha Chudziaka z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹⁶.

Nowych informacji na temat grodziska dostarczyły prace prowadzone przez Instytut Archeologii UKSW w 2013 r., na które składały się badania wykopaliskowe związane z projektem *Katalog grodzisk Warmii i Mazur*, a także badania podwodne w ramach projektu *Niedestrukcyjne kompleksowe rozpoznanie zasobów archeologicznych dna jezior strefy brzegowej w wybranych akwenach Pojezierza Iławskiego w ramach podwodnego AZP*.

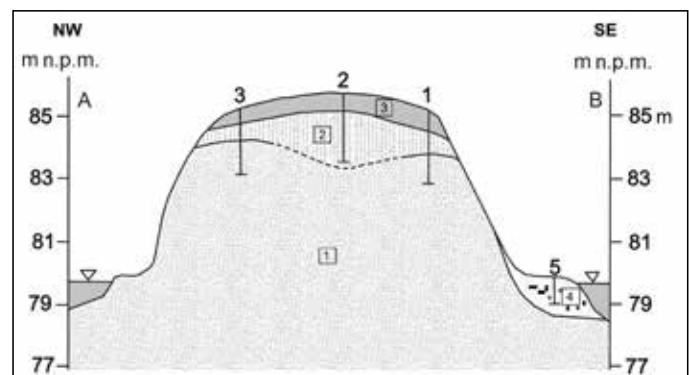
Badania podwodne akwenu w Łodygowie przeprowadził dr hab. Andrzej Pydyn z Zakładu Archeologii Podwodnej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Przeprowadzono wówczas trzy prospekcje, a także wykonano prace nieinwazyjne

¹⁵ Realizatorzy projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* dziękują dr. Janowi Michalskiemu za udostępnienie archiwalnej dokumentacji jego badań oraz znalezionych podczas tych badań zabytków do analizy.

¹⁶ Kazimierczak et al. 2013.

Ryc. 7. Łodygowo, st. 1. Plan warstwicowy grodziska (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wiercen geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 8. Przekrój geologiczny grodziska w Łodygowie, st. 1: 1 – piaski (kemowe), 2 – gliny spływowe, 3 – warstwa archeologiczna, 4 – osady stokowe zawierające artefakty (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

przy u¿yciu sonaru bocznego, echosondy, georadaru i profilera dennego. W trakcie tych badań udało siê zlokalizować i namierzyć pozosta³ości dwóch przepraw mostowych prowadzonych na grodzisko od strony wschodniej i południowej. Pozyskano równie¿ liczny materiał zabytkowy w postaci ceramiki, przedmiotów metalowych i kości zwierzęcych¹⁷.

W trakcie prac wykopaliskowych prowadzonych w ramach projektu *Katalog Grodzisk Warmii i Mazur* otworzono jeden wykop o wymiarach 2 x 19 m, który wytyczono na osi W-E na wschodniej części wyspy,

¹⁷ Pydyn 2016: 85.

obejmując obszar od krawędzi grodziska do centrum majdanu (ryc. 12). Wykop przeciął szczyt i wewnętrzny stok wału, a także fragment majdanu grodziska. Celem badawczym było rozpoznanie funkcji i chronologii grodziska.

Ryc. 9. Łodygowo, st. 1. Pozostałości mostu biegającego na południe od wyspy na zdjęciu wykonanym w 1909 r. (fot. R. Hermann, wg La Baume 1938)

Ryc. 10. Łodygowo, st. 1. Pozostałości mostu biegającego na południe od wyspy na zdjęciu wykonanym w 1909 r. (fot. R. Hermann, wg La Baume 1938)

Ryc. 11. Łodygowo, st. . Pozostałości mostu biegającego na południe od wyspy na zdjęciu wykonanym w 1909 r. (fot. R. Hermann, wg La Baume 1938)

Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w 1984 r. wydzielono 20 jednostek stratygraficznych, a podczas badań w 2013 roku - 35 (tab. 1). Łącznie w wyniku badań archeologicznych wydzielono 55 jednostek, które podzielono na cztery główne fazy związane z użytkowaniem tego obiektu (ryc. 13-19).

Warstwy naturalne

Warstwy kulturowe wału i majdanu południowo-zachodniej części grodziska zalegały na naturalnej warstwie żółtej gliny z wytrąceniami żelazistymi 9/1984, natomiast warstwy użytkowe wału i majdanu wschodniej części grodziska zalegały na naturalnej piaszczysto-gliniastej warstwie żółtej gleby 13.

Faza I - wczesna epoka żelaza

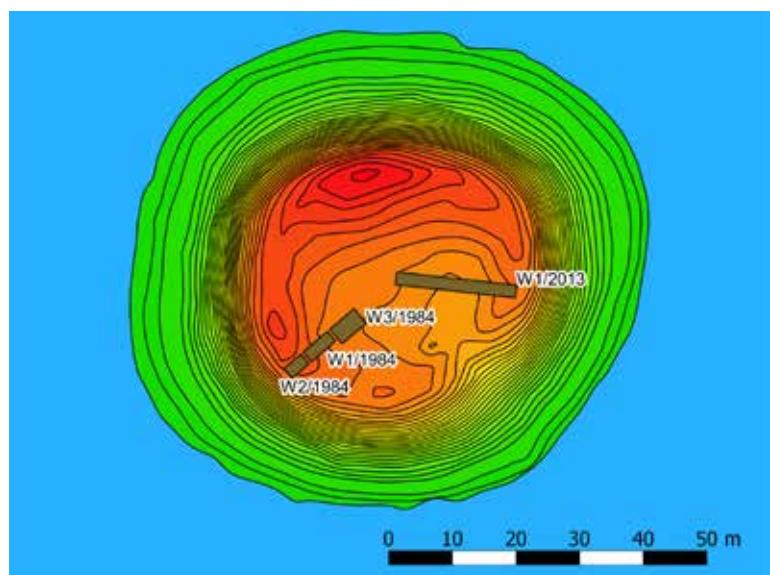
Grodzisko funkcjonowało już we wczesnej epoce żelaza. Świadczą o tym znaleziska fragmentów ceramiki pochodzącej z tego okresu. Podczas budowy grodu wczesnośredniowiecznego zniwelowano starsze nawarstwienia majdanu. Ślady stanowiące o osadnictwie w Fazie I zachowały się pod wałem we wschodniej części grodziska (W1/2013). Odsłonięto tam ślad ovalnego wkopu 31 o średnicy 100 cm, wraz z wypełniskiem 32 o jasnoszaro-żółtej barwie. Ponadto, na stoku wału znajdowała się przepalona warstwa gliny z wytrąceniami wapiennymi 34, którą należy łączyć z tą fazą osadnictwa. W pobliżu, u stoku wału (50 cm w kierunku zachodnim) zachował się dół posłupowy 23 o średnicy 22 cm, a jego wypełnisko stanowiła ciemna ziemia 24.

Na obszarze wału i majdanu w południowo-zachodniej części grodziska (W1, W2, W3) nie zaobserwowano nawarstwień pochodzących z wczesnej epoki żelaza, jednak w warstwach młodszych zidentyfikowano niewielkie fragmenty ceramiki z tej fazy użytkowania.

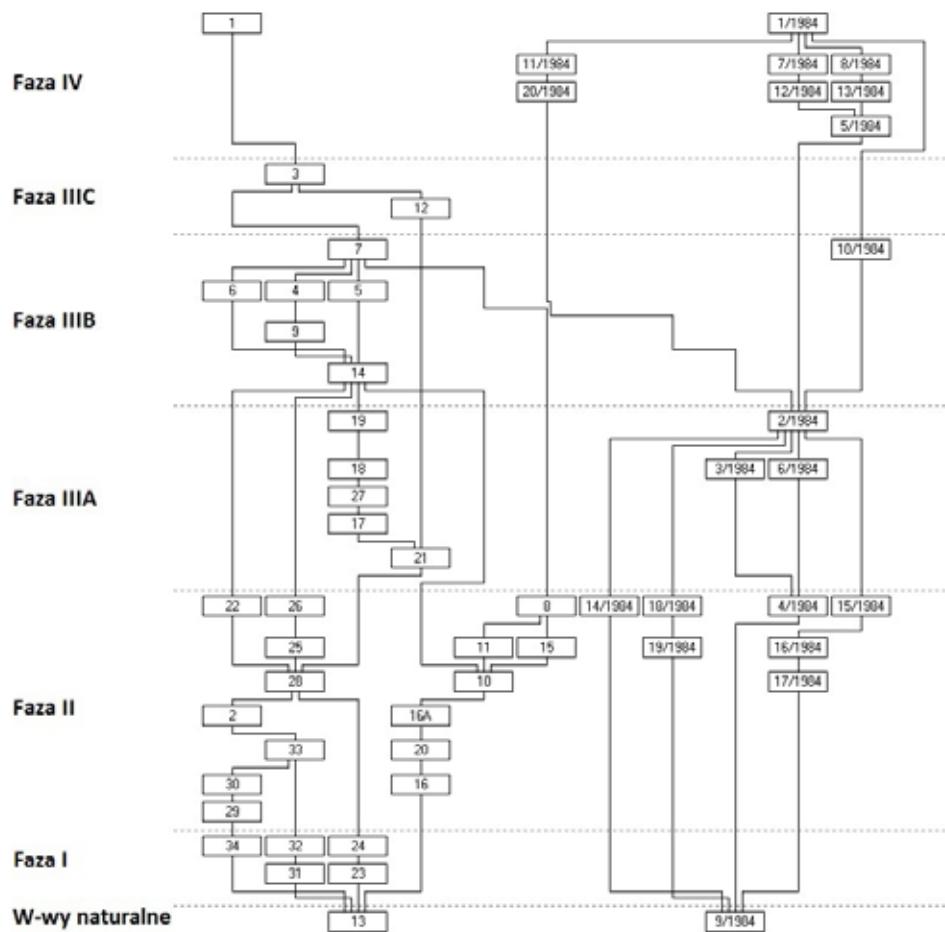
Faza II - budowa i funkcjonowanie grodu w średniowieczu

We wczesnym średniowieczu starsze nawarstwienia zostały zniwelowane w celu budowy konstrukcji obronnych. Wzniesiono wał, który umocniony był płaszczem kamiennym i zwieńczony przypuszczalnie pewnego rodzaju konstrukcją drewnianą¹⁸. Na stoku wału przepalone warstwa 34 została przecięta przez wbity słup, który zachował się w postaci regularnego okrągłego dołu posłupowego 29 o średnicy 50 cm, z wypełniskiem ciemnej tłustej gliny 30. Wał we wschodniej części grodu nadrysano warstwą twardej gliny z widocznymi wytrąceniami wapiennymi 33, a także zbitą, piaszczystą twardą ziemią 2, w której zaobserwowano jaśniejsze przebarwienia (być może pozostałości piasku z jasną zaprawą). Warstwę użytkową zagębszenia przywałowego w trakcie funkcjonowania grodu we wczesnym średniowieczu stanowiła przemieszana piaszczysto-gliniasta warstwa 28. Powyżej, w zagębszeniu przywałowym, po-

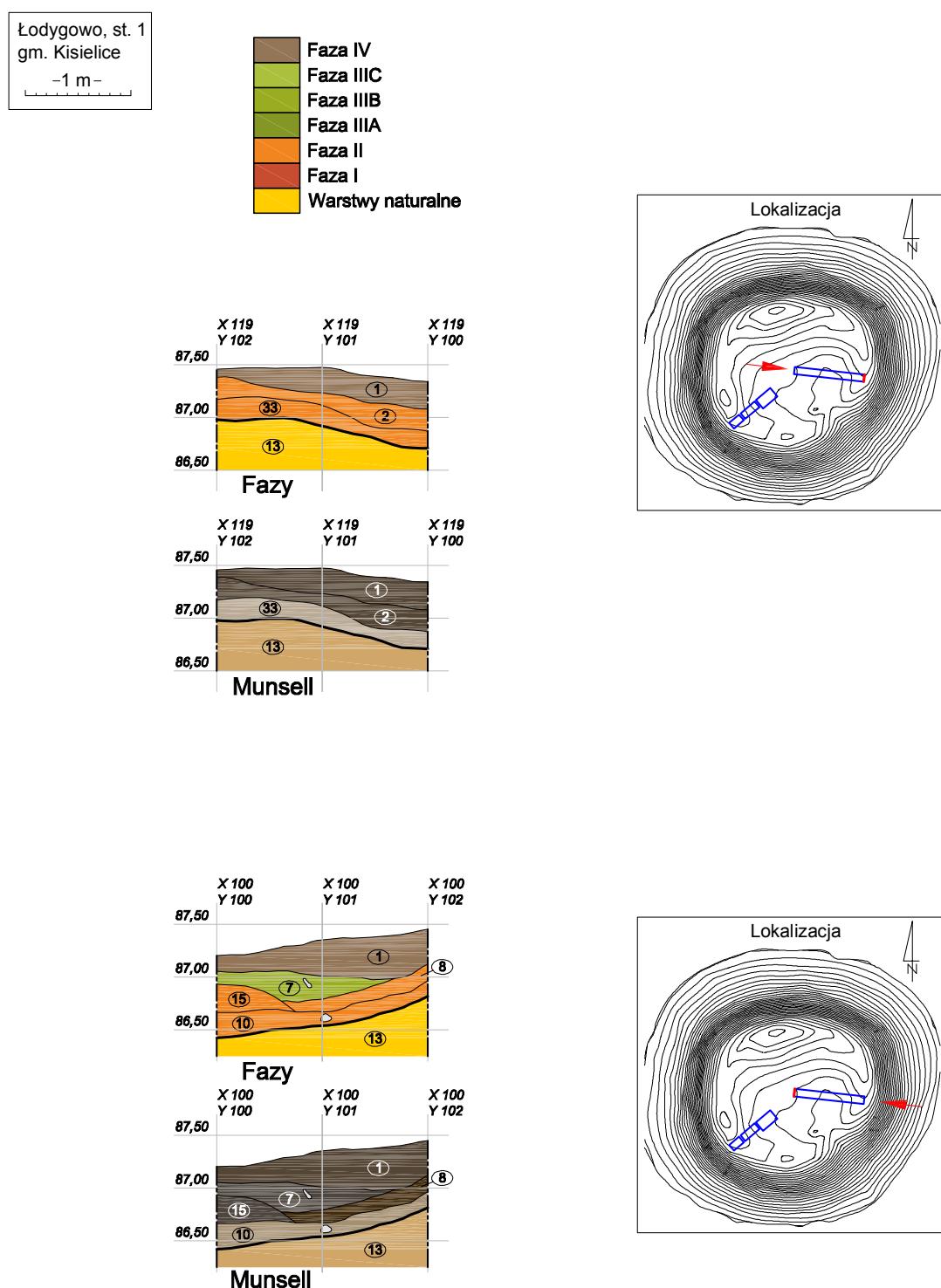
¹⁸ Michalski 1985a: 136.

Ryc. 12. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Łodygowie, st. 1 z rozmieszczeniem wykopów i wierceń z sezonów 1984 i 2013 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

Ryc. 13. Łodygowo, st. 1. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. K. Rabiega)

Ryc. 18. Łodygowo, st. 1. Stratygrafia nawarstwień wschodniej części grodziska (oprac. K. Rabiega i R. Solecki)

Tabela 1. Katalog warstw z opisem poszczególnych jednostek stratygraficznych grodziska w Łodygowie, st. 1
(oprac. K. Rabiega)

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej (rodzaj sedymencu, miąższość, zawartość zabytkowa, przypuszczalna funkcja/ proces formowania)	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1/1984=1	-	1, 2, 3, 4	Caly obszar grodziska	-	Ciemna, piaszczysta ziemia; zawierała fragmenty polepy, ceramiki i kości; humus; miąższość do 75 cm (średnio ok. 35-40 cm)	10YR 3/2	-	2/1984, 5/1984, 6/1984, 7/1984, 8/1984, 9/1984, 10/1984, 11/1984, 12/1984, 13/1984, 18/1984, 19/1984, 20/1984, 2, 3, 7, 8
2/1984	-	1, 2, 3	Obszar wału i majdanu południowo-zachodniej części grodziska	-	Gliniasta ziemia; warstwa osuwiskowa; miąższość do 35 cm	7,5YR 3/3	1/1984, 5/1984, 10/1984, 12/1984, 13/1984, 20/1984	3/1984, 4/1984, 6/1984, 9/1984, 14/1984, 15/1984, 17/1984, 18/1984, 19/1984
3/1984	-	2	Zewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Gliniasta ziemia; warstwa zsuwowa; miąższość do 20 cm	2,5YR 5/1	2/1984	4/1984
4/1984	-	1, 2	Zewnętrzny i wewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Piaszczysta ziemia ze śladami spalenizny; warstwa użytkowa; miąższość do 45 cm	10YR 4/1	2/1984, 3/1984, 6/1984, 12/1984, 13/1984	9/1984
5/1984	-	1	Szczyt i wewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Gliniasta ziemia zalegająca na warstwach erozyjnych; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; miąższość do 15 cm	10YR 6/6	1/1984, 12/1984, 13/1984	2/1984, 6/1984
6/1984	-	1	Szczyt i wewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Gliniasta przepalone ziemia; zawierała rumosz kamienny; warstwa erozyjna; miąższość do 30 cm	10R 4/1	1/1984, 2/1984, 5/1984, 12/1984, 13/1984	4/1984, 9/1984
7/1984	12/1984	1, 2	Szczyt południowo-zachodniego wału	-	Gliniasto-piaszczysta ziemia; wypełnisko obiektu 12/1984; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; miąższość do 75 cm	10YR 5/6	1/1984	12/1984
8/1984	13/1984	1	Wewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Gliniasta ziemia; wypełnisko obiektu 13/1984; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; miąższość do 48 cm	10YR 4/2	1/1984	13/1984
9/1984=13	-	1, 2, 3, 4	Caly obszar grodziska	-	Piaszczysto-glinasta ziemia z wytrąceniami żelazistymi; calec	10YR 7/6	1/1984, 2/1984, 4/1984, 6/1984, 12/1984, 13/1984, 14/1984, 17/1984, 19/1984, 20/1984, 2, 7, 8, 10, 14, 16, 22, 23, 25, 28, 29, 31, 33, 34	-
10/1984	-	1, 2	Południowo-zachodni wał grodziska	-	Rumosz kamienny; kamienie do średnicy 15 cm; pozostałość umocnień wału	-	1/1984	2/1984
11/1984	20/1984	3	Obszar majdanu w południowo-zachodniej części grodziska	-	Wypełnisko obiektu 20/1984; piaszczysta ziemia; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; miąższość do 80 cm	10YR 6/2	1/1984	20/1984
12/1984	12/1984	1, 2	Szczyt południowo-zachodniego wału	-	Duży nieregularny obiekt; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; głębokość do 75 cm	-	1/1984, 7/1984	2/1984, 4/1984, 5/1984, 6/1984, 9/1984
13/1984	13/1984	1	Wewnętrzny stok południowo-zachodniego wału	-	Nieregularny obiekt; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; głębokość 48 cm	-	1/1984, 8/1984	2/1984, 4/1984, 5/1984, 6/1984, 9/1984
14/1984	-	3	Obszar majdanu w południowo-zachodniej części grodziska	-	Piaszczysto-glinasta ziemia; warstwa użytkowa majdanu grodziska; miąższość do 10 cm	10YR 6/1	2/1984	9/1984

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej (rodzaj sedymentu, miąższość, zawartość zabytkowa, przypuszczalna funkcja/ proces formowania)	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
15/1984	17/1984	3	Zagłębienie przywałowe południowo-zachodniego wału	-	Piaszczysto-gliniasta ziemia; wypełnisko dużego obiektu 17/1984, zawierała rumosz kamienny po ewentualnej konstrukcji ziemianki mieszkalnej lub jamy gospodarczej; miąższość do 55 cm	10YR 5/3	2/1984	16/1984, 17/1984
16/1984	17/1984	3	Zagłębienie przywałowe południowo-zachodniego wału	-	Przepalona piaszczysta ziemia na dnie obiektu 17/1984; miąższość do 13 cm	10YR 3/1	15/1984	17/1984
17/1984	17/1984	3	Zagłębienie przywałowe południowo-zachodniego wału	-	Duży prostokątny obiekt; w jego wypełnisku znajdował się rumosz kamienny; ziemianka mieszkalna lub jama gospodarcza; głębokość 55 cm	-	2/1984, 15/1984, 16/1984	9/1984
18/1984	19/1984	3	Zagłębienie przywałowe południowo-zachodniego wału	-	Przemieszana piaszczysta ziemia; wypełnisko obiektu 19/1984; zawierała rumosz kamienny po ewentualnej konstrukcji wewnątrz ziemianki mieszkalnej lub jamy gospodarczej; miąższość do 120 cm	10YR 5/3	1/1984, 2/1984	19/1984
19/1984	19/1984	3	Zagłębienie przywałowe południowo-zachodniego wału	-	Duży prostokątny obiekt; w jego wypełnisku znajdował się rumosz kamienny; ziemianka mieszkalna lub jama gospodarcza; głębokość 120 cm	-	1/1984, 2/1984, 18/1984	9/1984
20/1984	20/1984	3	Obszar majdanu w południowo-zachodniej części grodziska	-	Obiekt o nieregularnym kształcie; prawdopodobnie ślad po wkopie rabunkowym; głębokość do 80 cm	-	1/1984, 11/1984	2/1984, 9/1984
2	-	4	Wewnętrzny stok i szczyt wschodniego wału	X=115-119; Y=100-102	Zbita, piaszczysta, twarda ziemia z jasnymi przebarwieniami; nasyp wału; być może zawierała pozostałości zaprawy; miąższość do 35 cm	10YR 3/2	1/1984, 3, 12, 21, 28	9/1984, 33
3	-	4	Wewnętrzny stok i zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=111,80-118; Y=100-102	Pas ciemnej, tłustej, piaszczystej ziemi z drobinami polepy; warstwa erozyjna; miąższość do 30 cm	10YR 3/3	1/1984	2, 7, 12, 14, 21
4	-	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=102,80-111,60; Y=101-102	Luźny rumosz kamienny; kamienie od 5 cm do 25 cm średnicy; pozostałość bruku lub konstrukcji kamiennej	-	7	9, 14
5	-	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=107,50-108,10; Y=101,10-102	Pas polepy o szerokości 10 cm; znajdujący się na zachód od skupiska kamieni 6; element konstrukcji w zagłębiu przywałowym; miąższość do 10 cm	5 YR 5/8	7	14
6	6	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=108-108,50; Y=101,10-101,90	Małe owalne skupisko (średnica ok. 60 cm) kamieni; kamienie o długości do 16 cm; ściśle ułożone, ograniczone od zachodu polep 5; element konstrukcji	-	7	14
7	-	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=100-114,60; Y=100-102	Ciemna piaszczysta ziemia; zawierała liczne drobiny polepy oraz ślady rozłożonego drewna; warstwa erozyjna; miąższość do 25 cm	10YR 3/1	1/1984, 3	9/1984, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15
8	-	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=100-105; Y=100-102	Lekko zbita ziemia z wkrętami organicznymi; warstwa użytkowa; miąższość do 20 cm	10YR 2/4	1/1984, 7	9/1984, 10, 11, 15
9	-	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=107-108,60; Y=100-101	Przemieszana warstwa jasnej i ciemnej piaszczystej ziemi; tworząca depozyt o nieregularnym kształcie; warstwa erozyjna; miąższość do 20 cm	10YR 4/1	4, 7	14
10	-	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=100-104,70; Y=100-102	Przemieszana warstwa tłustej, ciemnej i jasnej gliny; występują liczne fragmenty ceramiki; warstwa użytkowa; miąższość do 25 cm	10YR 6/3	7, 8, 14, 15	9/1984, 16, 16A, 20

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej (rodzaj sedymentu, miąższość, zawartość zabytkowa, przypuszczalna funkcja/ proces formowania)	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
11	-	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=100,64-101,50; Y=100,54-101,36	Skupisko kamieni o średnicy 20-40 cm; kamienie o długości do 26 cm	-	8	10
12	-	4	Wewnętrzny stok wschodniego wału	X=115,5-117; Y=100-102	Rumosz kamienny w skupiskach; kamienie o średnicy ok. 10-15 cm; powstały w wyniku procesów erozyjnych z wału	-	3	2, 21
14	-	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=106,50-115,50; Y=100-102	Tłusta, zbita, piaszczysta ziemia z dorbinami polepy, a także wtrętów organicznych i węgla drzewnego; warstwa erozyjna; miąższość do 40 cm	10YR 3/1	3, 4, 5, 6, 7, 9	9/1984, 10, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 28
15	-	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=100-100,63; Y=100-100,67	Depozyt ciemnej, piaszczystej ziemi o trójkątnym kształcie w planie; odsłonięta w narożniku wykopu; nawarstwienie użytkowe; miąższość do 25 cm	10YR 3/1	7, 8	10
16	16	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=103-104,09; Y=101,75-102	Obiekt o nieregularnym kształcie (wchodzi w N profil); głębokość 30 cm	10YR 3/1	10, 20	9/1984
16A	16	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=103-104; Y=101,75-102	Piaszczysto-gliniasta ziemia; wyższe wypełnisko obiektu 16; miąższość do 12 cm	10YR 3/2	10	20
17	17	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=111,70-113,90; Y=100-100,70	Obiekt o prostokątnym w planie kształcie (wchodzi w S profil); pozostałość zniszczonej konstrukcji; głębokość 15 cm	-	14, 18, 27	21, 28
18	17	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=112-113,90; Y=100-100,70	Pas jasnej, piaszczystej ziemi; niższy element wypełniska obiektu 17; śląd po ewentualnej konstrukcji; miąższość do 10 cm	10YR 6/3	14, 19	17, 27
19	17	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=112,50-113,50; Y=100-100,70	Ciemna, piaszczysta ziemia; wyższy element wypełniska obiektu 17; otoczona warstwą 18; śląd po ewentualnej konstrukcji; miąższość do 8 cm	10YR 3/1	14	18
20	17	4	Obszar majdanu we wschodniej części grodziska	X=103-104,09; Y=101,75-102	Piaszczysta ziemia; niższe wypełnisko obiektu 16; miąższość do 18 cm	10YR 3/1	10, 16A	16
21	-	4	Wewnętrzny stok i zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=113,50-116,70; Y=100-102	Ciemna, tłusta, gliniasta ziemia; warstwa zsuwowa; miąższość do 30 cm	5YR 2,5/1	3, 12, 14, 17	2, 28
22	-	4	Obszar majdanu przy wschodnim wale	X=109,50-110,70; Y=100-100,50	Piaszczysto-gliniasta ziemia; cienka warstwa użytkowa; widoczna w południowym profilu wykopu; miąższość do 8 cm	5YR 4/1	14	9/1984, 28
23	23	4	Wewnętrzne podnóże wschodniego wału	X=115,30-115,50; Y=101,30-101,50	Obiekt o okrągłym kształcie; średnica ok. 22 cm; dół posłupowy; głębokość 15 cm	-	24, 28	9/1984
24	23	4	Wewnętrzne podnóże wschodniego wału	X=115,30-115,50; Y=101,30-101,50	Piaszczysta ziemia; wypełnisko obiektu 23; miąższość do 15 cm	2,5YR 3/1	28	23
25	25	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=111,50-112,86; Y=101,80-102	Obiekt w kształcie półkola (wchodzący w N profil), płytka, nieckowaty; głębokość 10 cm	-	14, 26	9/1984, 28
26	25	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=111,50-112,86; Y=101,80-102	Depozyt ciemnej piaszczystej ziemi; wypełnisko obiektu 25; miąższość do 10 cm	5Y 3/2	14	25

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne X, Y	Opis jednostki stratygraficznej (rodzaj sedymentu, miąższość, zawartość zabytkowa, przypuszczalna funkcja/ proces formowania)	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
27	17	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=111,70-112,50; Y=100-100,50	Tłusta gliniasta ziemia; dość cienka warstwa stanowiąca niższe wypełnisko obiektu 17; ślad po ewentualnej konstrukcji; miąższość do 14 cm	10YR 5/2	14, 18	17
28	-	4	Zagłębienie przywałowe wschodniego wału	X=110-115,90; Y=100-102	Przemieszana gliniasto-piaszczysta ziemia; warstwa użytkowa; miąższość do 28 cm	10YR 5/3	14, 17, 21, 22, 25	9/1984, 2, 23, 24
29	29	4	Wewnętrzny stok wschodniego wału	X=116-116,50; Y=100,30-100,80	Owalny obiekt; średnica ok. 50 cm; dół posłupowy; głębokość 35 cm	-	30, 33	9/1984, 34
30	29	4	Wewnętrzny stok wschodniego wału	X=116-116,50; Y=100,30-100,80	Tłusta gliniasta ziemia; wypełnisko obiektu 29; miąższość do 35 cm	10YR 4/2	33	29
31	31	4	Szczyt wschodniego wału	X=117,40-118,90; Y=100-101	Obiekt prawdopodobnie ovalny (wchodzi w S profil); średnica ok. 100 cm; jama gospodarcza; głębokość 15 cm	-	32, 33	9/1984
32	31	4	Szczyt wschodniego wału	X=117,40-118,90; Y=100-101	Gliniasto-piaszczysta ziemia; wypełnisko obiektu 31; miąższość do 15 cm	10YR 6/4	33	31
33	-	4	Wewnętrzny stok i szczyt wschodniego wału	X=115-119; Y=100-102	Twarda glina z wytrąceniami wapiennymi; nasyp wału; miąższość do 30 cm	10YR 7/2	2	9/1984, 29, 30, 31, 32, 34
34	-	4	Wewnętrzny stok wschodniego wału	X=116,45-117,10; Y=101,40-102	Przepalone gliniasta ziemia z wytrąceniami wapiennymi; ślad I fazy użytkowania stanowiska; miąższość do 8 cm	10YR 4/1	29, 33	9/1984

wstała cienka warstwa 22, a także płytki nieckowaty obiekt 25 o kształcie półkola, z wypełniskiem ciemnej ziemi 26. Na obszarze majdanu wkopano obiekt 16 o nieregularnym kształcie, który został odsłonięty jedynie częściowo. Jego wypełnisko stanowiły ciemne piaszczysto-gliniaste warstwy 20 oraz 16A. Powyżej odłożyła się przemieszana warstwa użytkowa ciemnoszarej i żółtej gliny 10, w której natrafiono na liczne fragmenty ceramiki. W jej obrębie zachowało się także skupisko kamieni 11. W narożniku Wykopu 1/2013, na obszarze majdanu, odsłonięto pokład ciemnej ziemi o trójkątnym kształcie 15, która stanowi kolejne nawarstwienie użytkowe. Powyżej znajdowała się warstwa lekko zbitej ziemi o ciemnej barwie i z organicznymi wtrątami 8.

W południowo-zachodniej części grodziska (W1, W2) warstwę użytkową we wczesnym średniowieczu stanowiła szaro-czarna piaszczysta warstwa ze śladami spalenizny 4/1984. Występowała ona zarówno na zewnętrznym jak i wewnętrznym stoku wału. Na majdanie w południowo-zachodniej części grodziska (W3) poziom użytkowy stanowiła warstwa 14/1984. W zagłębiu przywałowym znajdowały się dwa sąsiadujące ze sobą, prostokątne obiekty, których wnętrze wypełniała konstrukcja kamienna, zachowana w postaci gruzu. Przypuszczalnie mogły być to ziemianki mieskalne¹⁹ lub duże jamy gospodarcze.

Na dnie obiektu 17/1984 zachowała się przepalone ciemnoszaro-czarna warstwa 16/1984, a jego wyższe wypełnisko składało się z przemieszanej brązowo-szarej ziemi 15/1984, w której znajdowały się duże kamienie (prawdopodobnie zniszczona konstrukcja). Podobnie, obiekt 19/1984 zawierał wypełnisko przemieszanej szaro-brązowej ziemi z rumoszem kamiennym 18/1984.

Faza III - opuszczenie grodziska

Podfaza IIIA

Po zaprzestaniu funkcjonowania grodu we wczesnym średniowieczu konstrukcje obronne wału uległy zniszczeniu. Warstwy erozyjne wraz z pozostałościami konstrukcji zsuwały się ze wschodniego wału w kierunku zagłębiu przywałowego (W1/2013). Na samym majdanie także zaczęły nawarstwiać się jednostki świadczące o opuszczeniu grodziska. Na stoku wału i w zagłębiu przywałowym powstała zsuwowa warstwa ciemnej, tłustej ziemi 21. U podnóża wału runęła konstrukcja, która została rozpoznana jako prostokątny obiekt 17 wraz z wypełniskiem złożonym z trzech warstw: cienkiej ciemnej warstwy tłustej gliny 27; pasa jasnej ziemi 18; a także płata ciemnej ziemi 19.

Na zewnętrznym stoku południowo-zachodniego wału (W2) powstała zsuwowa szara gliniastą

¹⁹ Michalski 1985a: 136.

ziemi 3/1984. Na wewnętrznym stoku zachowały się pozostałości konstrukcji kamiенно-glinianej w postaci przepalonej warstwy czerwono-szarej gliny 6/1984, w której występował rumosz kamienny. W południowo-zachodniej części grodziska, zarówno na wałe, jak i na obszarze majdanu (W1, W2, W3) powstała osuwiskowa warstwa brunatno-czarnej gliniastej ziemi 2/1984.

Podfaza IIIB

W wyniku postępującej erozji, na stoku i w zagłębiu przywałowym (W1/2013) powstała warstwa tłustego, zbitego piasku z drobinami polepy i węgli drzewnych 14. Od strony majdanu runęła konstrukcja, której pozostałościami była warstwa polepy 5, także skupisko kamieni 6. Wtedy także powstał pokład przemieszanej żółtej i czarnej ziemi o nieregularnym kształcie 9. Na całej szerokości wykopu odkryto ślady konstrukcji kamiennej lub bruku w postaci luźnego rumoszu kamiennego 4, który zsunął się od strony majdanu. Powyżej zalegała przemieszana warstwa ciemnej ziemi 7 z licznymi drobinami polepy oraz śladami rozłożonego drewna.

Konstrukcja kamienna wału w południowo-zachodniej części grodziska (W1, W2) runęła i zachowała się w postaci luźnego rumoszu kamiennego 10/1984, zalegającego na całej szerokości odsłoniętych wykopów.

Podfaza IIIC

Z czasem od strony wału, na jego wewnętrznym stoku (W1/2013) utworzyły się kolejne warstwy erozyjne: skupisko kamieni 12, a także pas ciemnej tłustej ziemi z drobinami polepy 3, która zsunęła się także do zagłębia przywałowego.

Faza IV - współczesny poziom użytkowy

W południowo-zachodnim wale (W1, W2) zaobserwowano duże obiekty, które prawdopodobnie są śladami nowożytnych lub współczesnych wkopów rabunkowych. Na szczytce wału zadokumentowano obiekt 12/1984 z wypełniskiem żółto-brązowej gliniasto-piaszczystej ziemi 7/1984. Dowodem, który potwierdza interpretację obiektu jako młodszego wkopu jest warstwa jasnożółto-brązowej gliny 5/1984, która zalegała na warstwach erozyjnych wału. Jej lokalizacja oraz barwa pozwala przypuszczać, że była to ziemia wydobyta z wkopu, który naruszył także warstwę naturalną. Kolejny późniejszy wkop rabunkowy jest poświadczony poprzez obiekt 13/1984 z wypełniskiem szaro-brązowej gliny 8/1984. Na granicy majdanu i zagłębia przywałowego także odkryto ślady młodszego wkopu, w postaci nieregularnego obiektu 20/1984 z wypełniskiem jasnoszaro-brązowej ziemi 11/1984.

Obecny poziom użytkowy na całym przebadanym obszarze tworzy ciemna piaszczysta warstwa humusowa 1/1984 (W1, W2, W3) oraz 1 (W1/2013), która charakteryzowała się dużą miąższością. W warstwie tej występowały fragmenty polepy, a także liczne fragmenty ceramiki oraz kości zwierzęcych.

ZNALEZISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

W trakcie badań wykopaliskowych w 1984 i 2013 roku w nawarstwieniach kulturowych grodziska znaleziono 2883 fragmentów ceramiki z trzech okresów chronologicznych: epoki neolitu/brązu, wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza oraz początków późnego średniowiecza. Wśród materiału wydzielono 331 fragmentów z wylewem (stanowiących odpowiednik 2023% SEN), składających się na 310 różnych naczyń, z tego 16 fragmentów z wylewem z wczesnej epoki żelaza, stanowiących odpowiednik 110% SEN. Wśród brzuśców z wczesnej epoki żelaza 130 fragmentów miało powierzchnię chropowaczą, 20 - powierzchnię gładką, a jedynie 7 fragmentów - powierzchnię wyścieloną. Duża liczba brzuśców - 2083 fragmentów - głównie naczyń szorstkich z okresu średniowiecza była ozdabiana. Wystąpiło ogółem 157 części przydennych i 116 den, stanowiących odpowiednik 1254% SEN. Wśród nich 28 den było wkleśnych, 45 - lekko wkleśnych i 16 - płaskich.

Odkryto 1 fragment ceramiki z późnej epoki neolitu/wczesnej epoki brązu, 283 fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza oraz 2599 fragmentów ceramiki z końca wczesnego średniowiecza i początków późnego średniowiecza, w tym między innymi 310 fragmentów ceramiki „siwej” i 7 fragmentów z polewą (tab. 2). Zgromadzony materiał ceramiczny wykazuje cechy lekkiego, częściowego przepalenia w znikomej części (7 fragmentów) oraz silnego zniszczenia i wyplukania powierzchni 218 fragmentów.

Fragmenty naczyń zostały zakwalifikowane głównie do I i II kategorii zniszczenia wg klasyfikacji A. Buko. Fragmenty zaliczone do kategorii O pochodzą z warstw najmłodszych, z ceramiką silnie obtaczaną, siwą i pokrytą polewą, a w kategorii III zgromadzone zostały fragmenty spłukane o zatartych krawędziach głównie ze starszej epoki żelaza. Większość materiału ceramicznego z okresu średniowiecza jest dobrze zachowana i zawiera się w I kategorii zniszczenia. Wyraźnie zaznacza się rozdrobnienie materiału ceramicznego, zawierającego się głównie w przedziałach wielkościowych między 3 a 4 cm. Materiał z wczesnej epoki żelaza ma więcej fragmentów drobnych i zniszczonych, większe fragmenty występują sporadycznie. Ułamki naczyń średniowiecznych zachowały się głównie jako większe części (tab. 3).

Tabela 2: Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z qrodziska w Łodygowie, st. 1 - wsypa Bułkowiec (oprac. U. Kobylańska)

Tabela 1. Ciąg dalszy

Faza		Jednostka stratygraficzna		Liczba fragmentów łacznego		Wylewy		Brzusze		Rodzaj powierzchni		Cechy fr. ogólnem		Ucha		Uchwyty pokrywy		Części przydennie		Dna		Rodzaj		Fragementy przepalone		Fragmenty o wyplukaniu		Ornamenty przepalone		Ornamenty o wyplukaniu		Liczba fragmentów		Watk dookoła		Podwierzchni		Fragmenty przepalone		Fragmenty o wyplukaniu		Ornament		Chronologia		Pozne średniowiecze		Wczesne średniowiecze		Ceramika siva		Ceramika glazurowana		Neolit		wczesna epoka żelaza		wczesne średniowiecze		pozne średniowiecze	
IV	1/1984	229	30	33	127	1	10	164	9			142	13			12	10	169	3	3	2	3	4	1	1	11	81	4	2	2	1	90	1	25	19	115	95																								
IV	5/1984	58	6	6	22	7	7	36	2			32	2			4	5	21	1	1	1	2	1			2	31	3	1	1	1	33	16	2	40	16																									
IV	7/1984	65	2	2	22	3	49	20	1	28		5	5	63	2	2	1	3	3	3	18	3	1	1	19									24	41																										
IV	8/1984	34	10	11	98			18				18				4	1	20		1																																									
IV	9/1984	9	2	2	9			6				3	3			1	10		1		1	1																																							
IV	10/1984	3	2	3	25																																																								
IV	11/1984	44	4	4	12			3	28			28				5	4	46	1	1	2	2	1																																						
Suma		2883	309	328	2023	1	190	2083	130	20	7	1758	166	5	2	157	116	1254	28	45	16	54	61	4	3	6	218	1333	90	34	29	16	1374	7	310	1	283	2183	416																						

Epoka neolitu / brązu

W jednostce stratygraficznej 1 z Fazy IV, zawierającej drobne fragmenty ceramiki z różnych okresów chronologicznych, znaleziono także szykę naczyńia, barwy beżowej, z masy ceramicznej z domieszką o zróżnicowanej granulacji, w tym także grubych ziaren, o powierzchni gładkiej, matowej, pylastej z ornamentem głębokich rowków z odciskami sznura ułożonymi w równoległych pasach (tabl. 8:31). Analogiczną ceramikę odkryto także na terenie grodziska w Łodygowie, st. 2 oraz Wieprzu, st. 1 - wyspa Bukowiec.

Przyjmując za cechę charakterystyczną i wyróżniającą ornamen odcisku sznura na powierzchni naczyń, odkryty podczas badań grodziska w Łodygowie, st. 1 fragment ceramiki należałoby łączyć z kręgiem kultury ceramiki sznurowej. Jednak ze względu na nowe odkrycia i ustalenia badaczy zespołów z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu z terenu Polski północno-wschodniej²⁰, tego rodzaju materiał ceramiczny należy raczej łączyć z tzw. stylistyką północno-wschodnią kręgu kultury ceramiki sznurowej²¹. Kraj ten wiązany jest ze schyłkowym odcinkiem rozwoju kręgu kultury ceramiki sznurowej lub z początkami epoki brązu²². Tego rodzaju źródła ceramiczne na obszarze doliny Dolnej Wisły oraz na terenach położonych na północny wschód od niej są trudne do jednoznacznej kwalifikacji kulturowej. Wynika to z interkulturowości wielu cech w tych kulturach, między innymi podobieństw w działalności gospodarczej i powszechności występowania zdobnictwa sznurowego w kulturach takich, jak rzucewska-przymorska, w młodszych fazach kultury amfor kulistych i oczywiście w kulturze ceramiki sznurowej oraz w niektórych zespołach z wczesnych okresów epoki brązu, czy ze względu na analogiczne cechy technologiczne naczyń nawiązujących do tradycji twórczości ceramicznej kultury amfor kulistych, kultury rzucewskiej, późnej kultury ceramiki sznurowej, ewentualnie kultur strefy leśnej – horyzontu Linin kultury niemieńskiej i kultury ceramiki grzebykowej²³. Podobny materiał ceramiczny o cechach synkretycznych odkryto na Pojezierzu Mazurskim, określając go mianem zespołów typu Ząbie-Szestno²⁴.

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Fragmenty zachowanych naczyń mają ślady zniszczenia, spłukania i zaliczone zostały głównie do drugiej i trzeciej kategorii zniszczenia²⁵.

²⁰ Manasterski 2009; Kurzyk 2013.

²¹ Bokiniec 2006: ryc. 1A.

²² Bokiniec 2006.

²³ Żurek 1954; Kilian 1955; Wiślański 1966; Nosek 1967; Machnik 1979; Bokiniec 2006; Czembrowski 1996, 2000; Szmyt 1996, 1999; Jóźwiak 2003; Manasterski 2009.

²⁴ Manasterski 2009.

²⁵ Buki 1990.

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Łodygowie, st. 1 - wsypa Bukowiec (oprac. U. Ko-
bylińska)

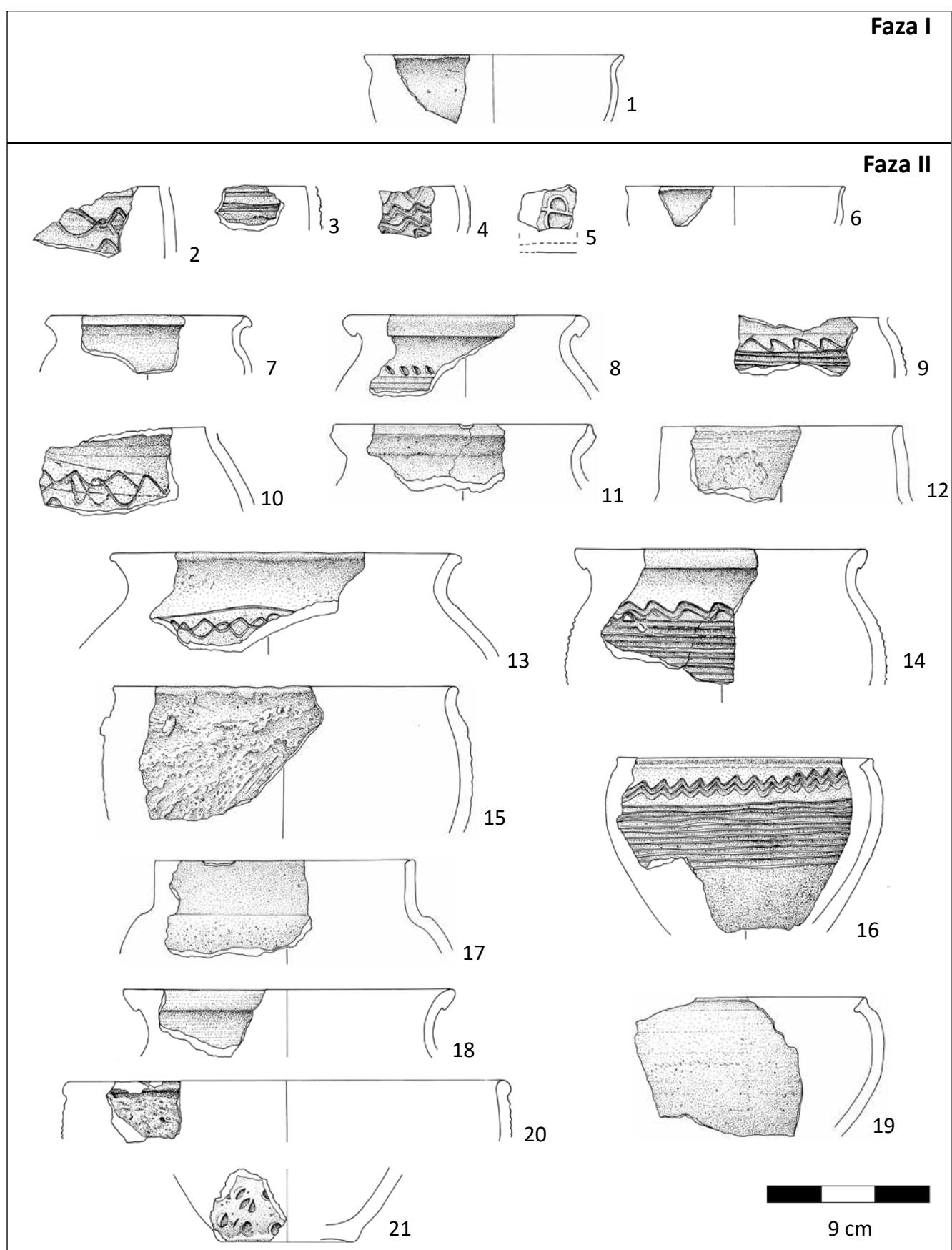
Rok	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]													Stopień erozji				Suma
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	0	I	II	III	
1984																			
1/1984		12	59	76	41	18	18	2	3						1	188	23	17	229
2/1984		6	56	56	23	11	5	4							142	9	9	161	
3/1984		1	2	1	4	4			1		1				8	6		14	
4/1984		2	8	12	7	5	2	5					2	1		28	12	4	44
5/1984			2	1	2	1									6			6	
6/1984		1	5	5	1	3	1	1							8	5	4	17	
7/1984	1	2	6	11	9	12	12	4	2					1		31	26	3	60
8/1984		2	2	8	3	2	4	2	1				1			25			25
11/1984		3	30	14	8	4	1	1							57	4		61	
14/1984	1		5	12	4	7	1								25	5		30	
15/1984		2	51	60	44	18	7	3	1	3	1				4	160	18	8	190
18/1984		16	75	83	59	22	8	1	3	1						220	11	37	268
2013																			
1		102	366	310	132	39	8								12	796	102	47	957
2			10	7	8	6	3	1			1	1			25	11	1	1	37
3		6	98	104	49	17	8	4						2	225	58	1	286	
4				1		1									2			2	
5			5	1	3	2									10		1	11	
7		3	37	80	58	48	22	11	3	7	1	1			234	18	19	271	
8		5	16	21	10	8	10	2	3	1					58	17	1	76	
10				3	2										2	3		5	
11		1	1												2			2	
14			4	9	11	3	3	2	1	1	1	1	1	1	29	7		37	
16			4	2		1	1								6	1	1	8	
17			1	1	1	1									3		1	4	
18			9	4	3										4	1	11	16	
19				1											1			1	
21				1	1					1					1	1	1	3	
22			1	4	2	1	6	1	1						15	1		16	
26			4		3					2					7		2	9	
27								1	1						2			2	
30			1	6	10	2	3	3	3	1					21	6	2	29	
32			2	1	1		1								1	4		5	
33							1									1		1	
Suma		2	162	853	896	500	235	132	48	24	17	5	6	3	20	2342	350	170	2883

Na formy z tego okresu składają się głównie nieduże i dość cienkościenne naczynia o średnicy wylewu wynoszącej od 17 do 24 cm, o zachylonej części górnej, z zaokrąglonym, gładkim brzegiem i powierzchnią zewnętrzną pokrytą chropowacением w postaci drobnych zmarszczek gliny i bardzo małą ilością drobnych ziaren. Są to naczynia barwy jasnobrązowej, rudej, beżowej, miejscami z widocznym okopciem, od wewnętrz silnie wypolerowanej lub gładkiej. Niewielka grupa zachowanych naczyń o esowatym profilu i powierzchni gładkiej charakteryzuje się małymi rozmiarami (średnica 12 do 16 cm) i cienkościennością ścianek (grubości 0,3- 0,4 cm, rzadko 0,5 cm), pylastą masą ceramiczną z małą zawartością drobnych ziaren domieszką oraz miki, przeważnie barwy brązowo/rudej. Mała liczba zachowanych brzuśców cienko-

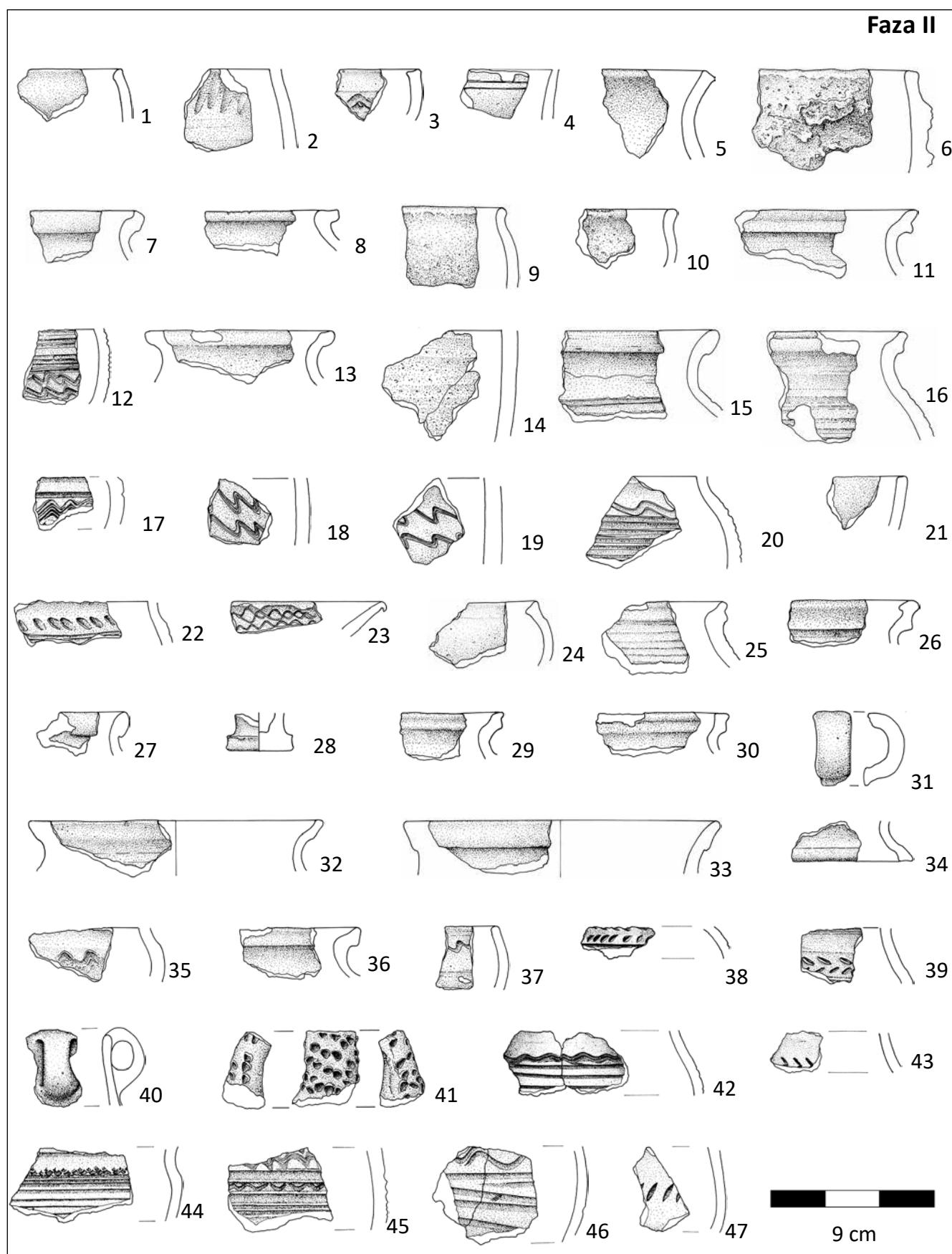
ściennych naczyń o powierzchni czarnej, wyściecone, wskazuje na niewielczy udział naczyń stołowych, zdobionych (tabl. 8:34) w zestawie ceramiki z Łodygową, st. 1. Ze względu na ukształtowanie formy te można podzielić na trzy grupy:

1. Naczynia jajowate, o lekko zachylonej części górnej, z wydzielonym lub niewydzielającym się ovalnym i gładkim wylewem, o powierzchni zewnętrznej schropowaczej drobnymi zmarszczkami gliny, a wnętrzu wypolerowanym, barwy czarnej lub rudej, o średnicy wylewu wynoszącej 18-24 cm (tabl. 1:20; 2:6; 5:5, 8-9);

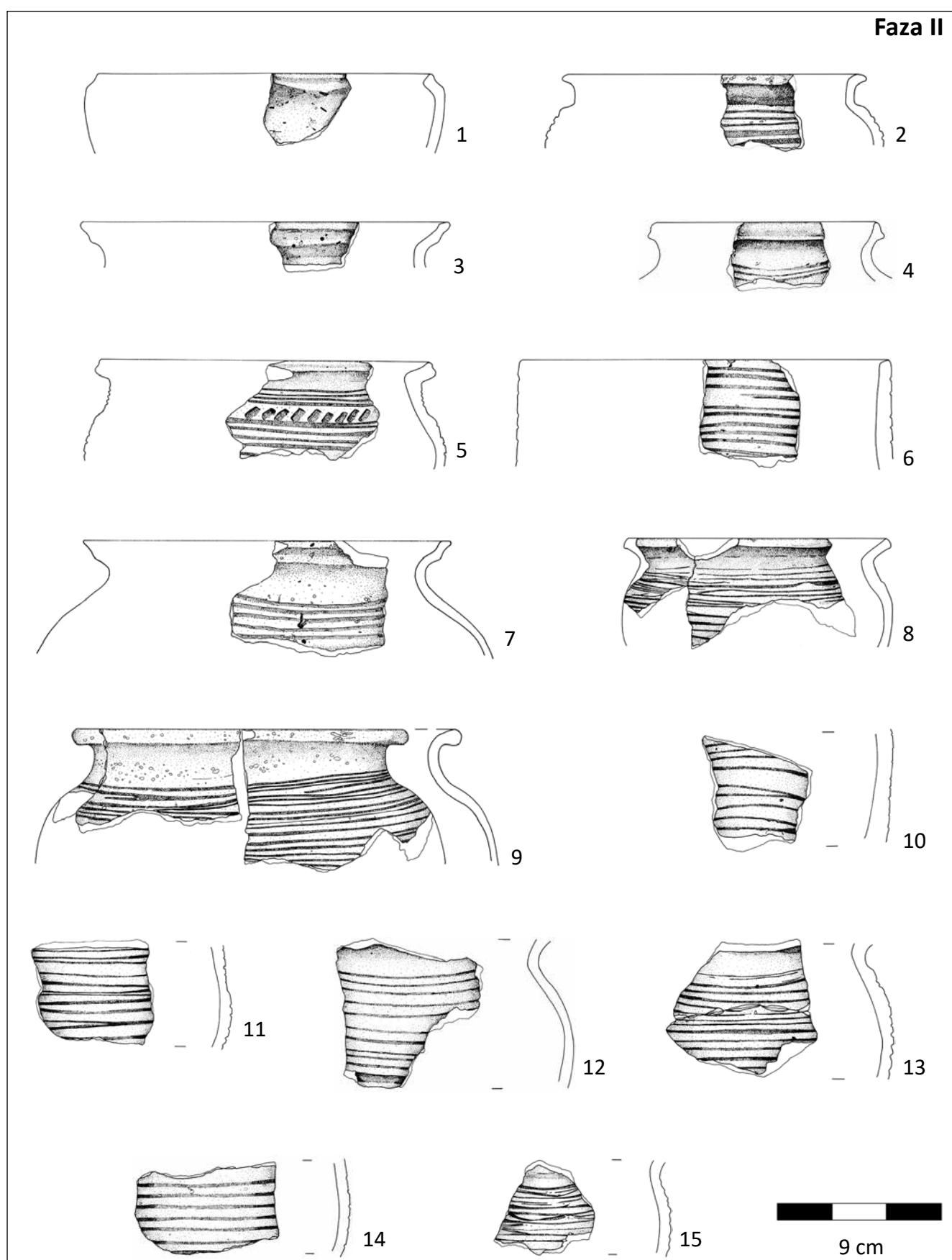
2. Naczynia o lekko esowatym kształcie, z wychylonym gładkim wylewem i drobnym schropowaczeniem powierzchni zewnętrznej, od wewnętrz wypolerowanej, o średnicy wylewu wynoszącej 17-19 cm (tabl. 1:15; 2:9; 8:16);

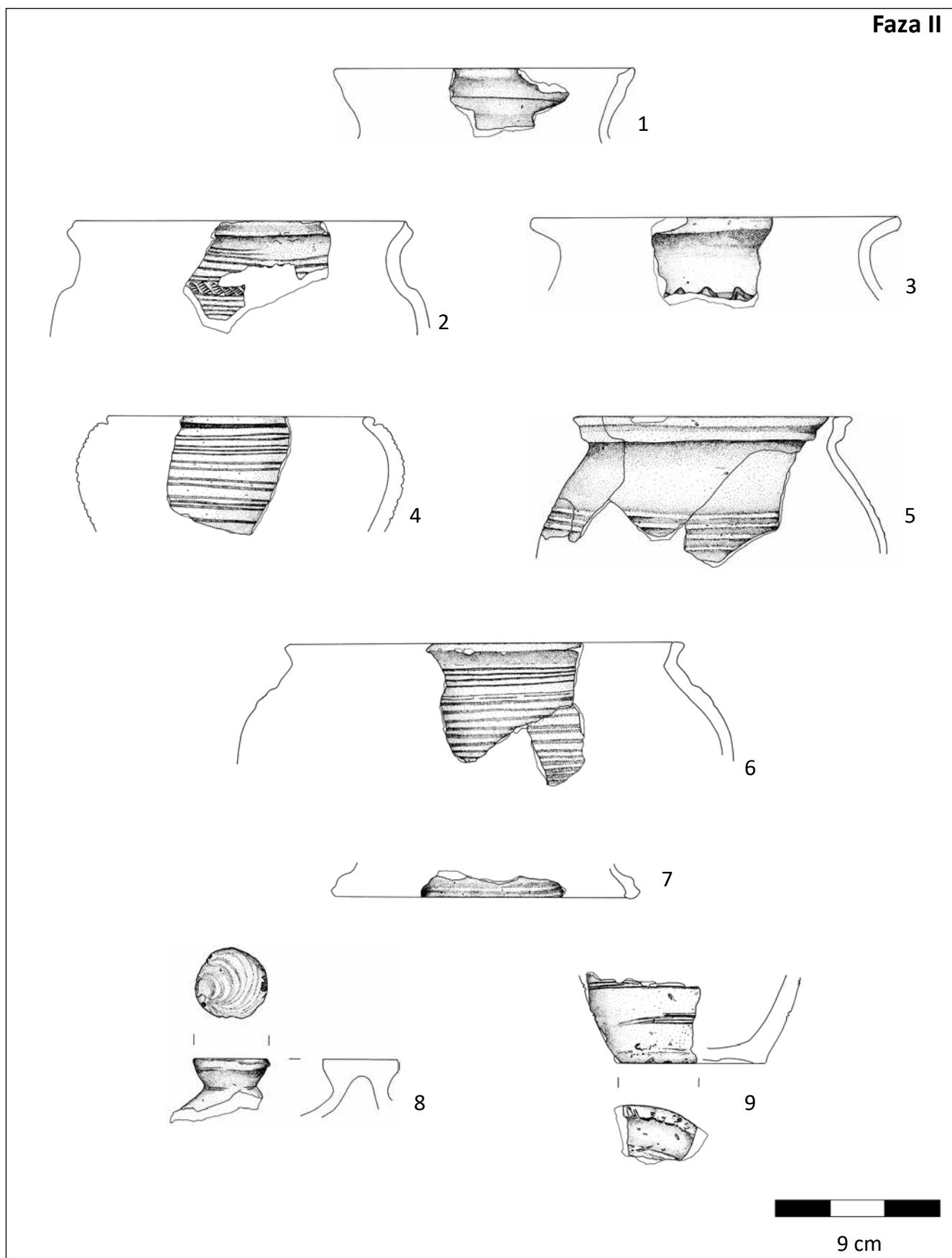
Tablica 1. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy I i II (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

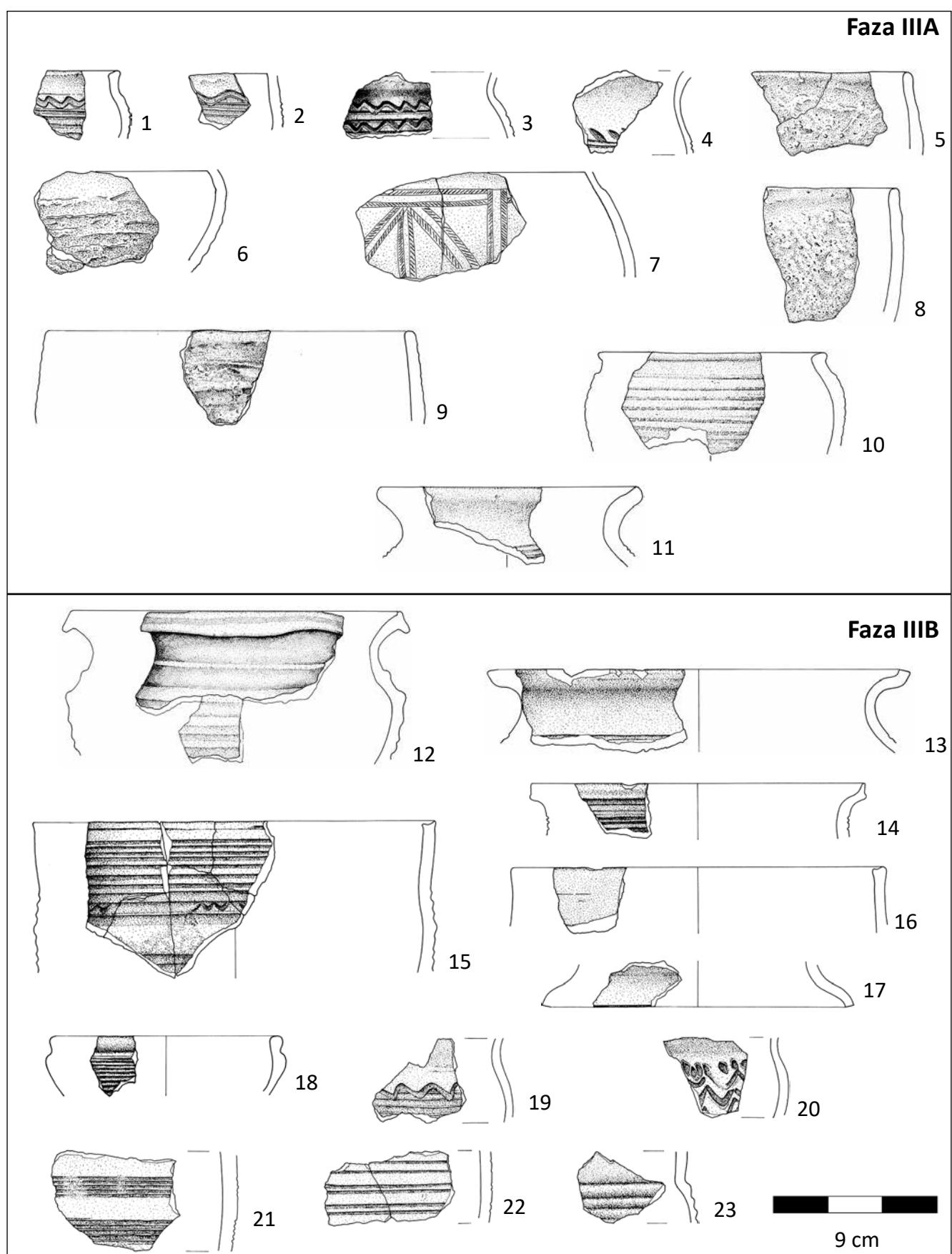
Tablica 2. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy II (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

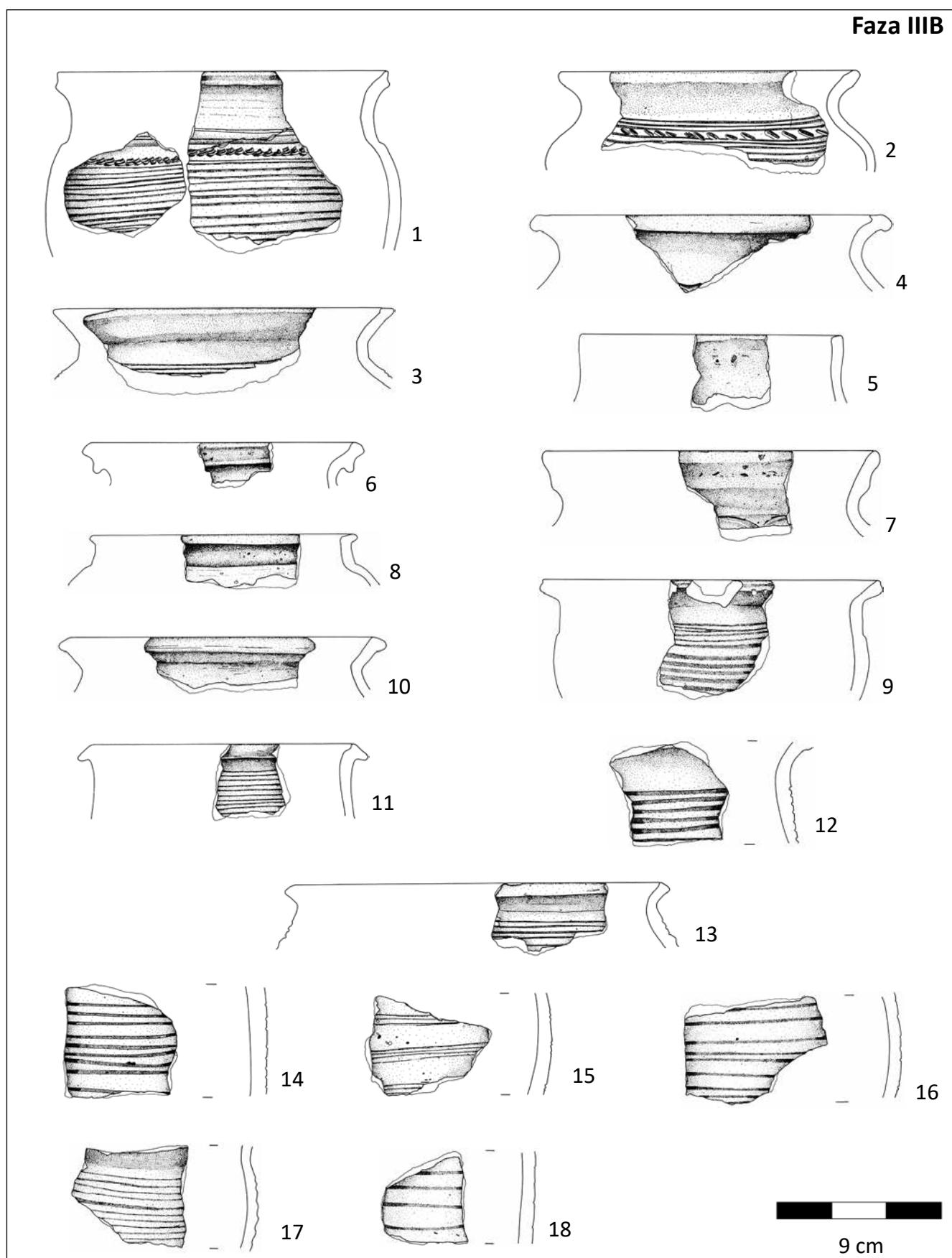
Tablica 3. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy II (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

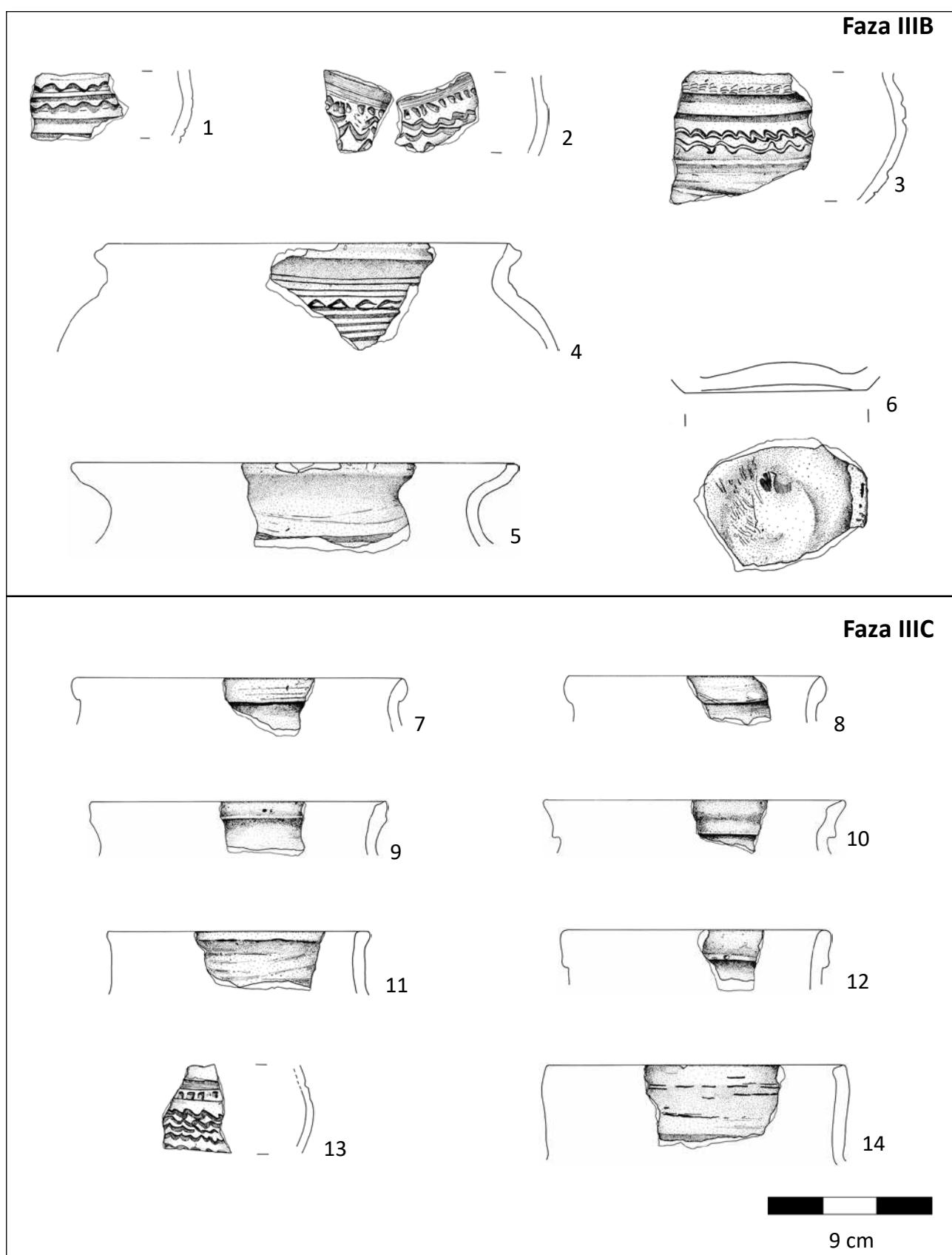
Tablica 4. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy II (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

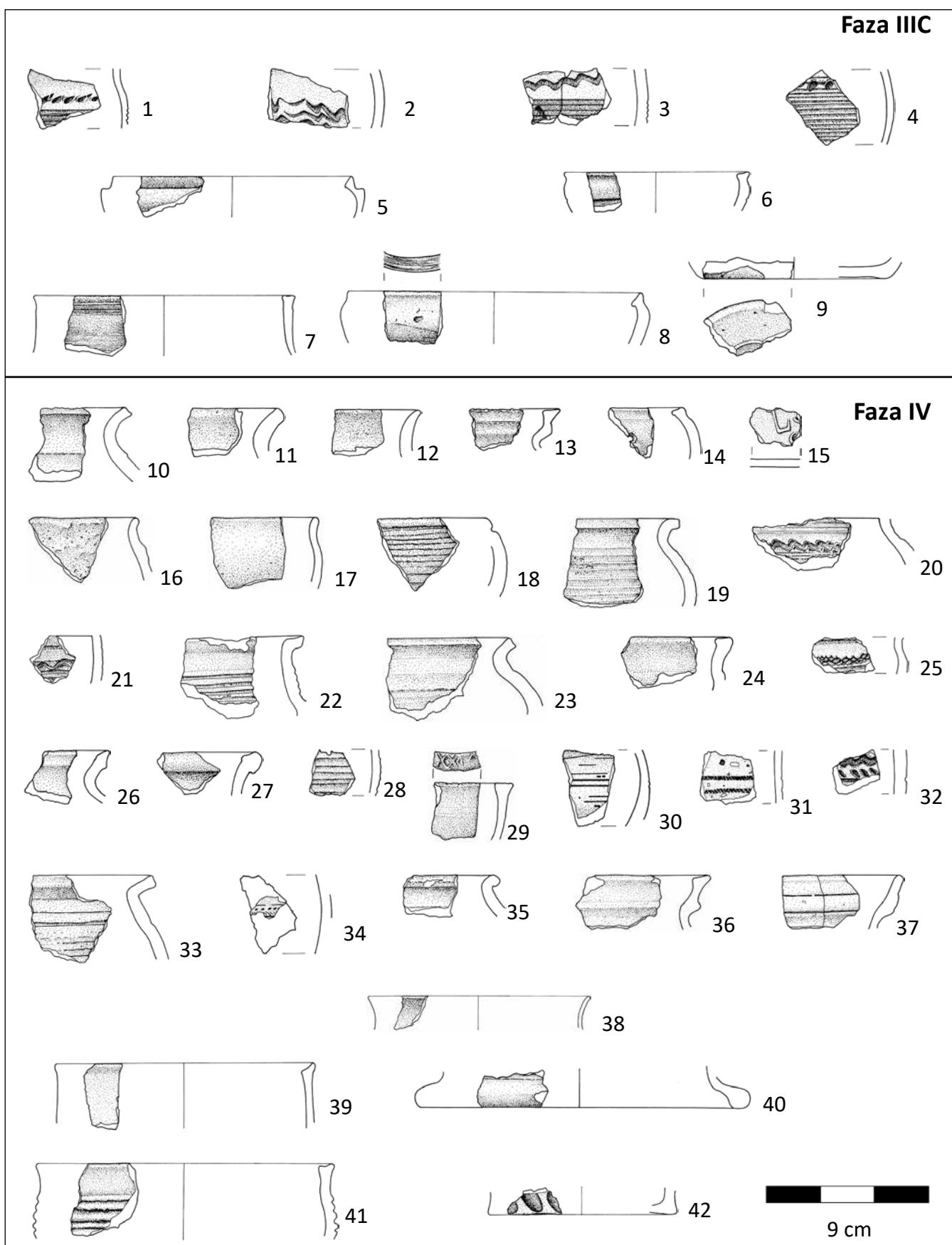
Tablica 5. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy III A i III B (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

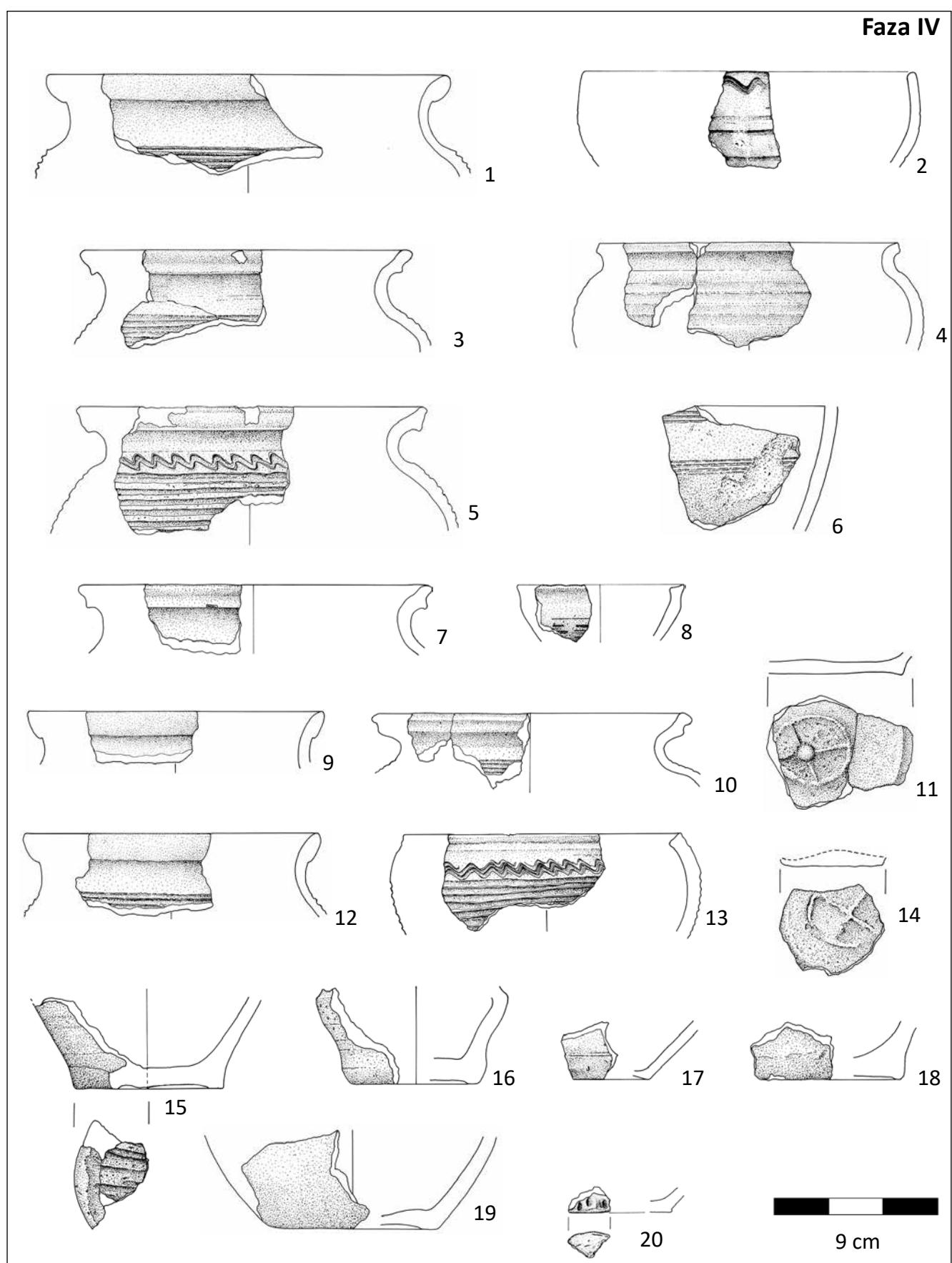
Tablica 6. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy III B (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

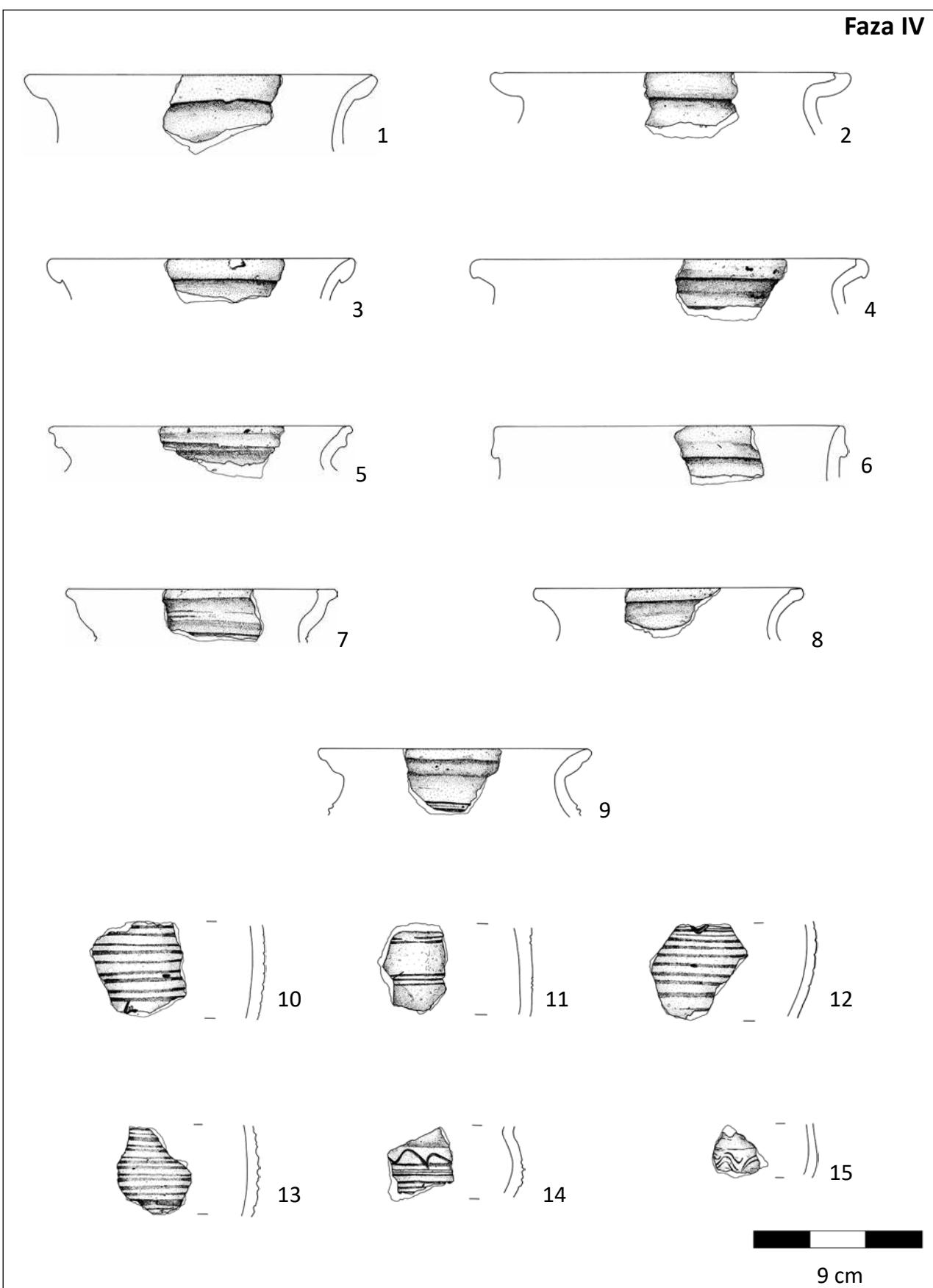
Tablica 7. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy III B i III C (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

Tablica 8. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy III C i IV (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

Tablica 9. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy IV (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

Tablica 10. Łodygowo, st. 1. Ceramika z Fazy IV (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach)

3. Naczynia małe, cienkościenne, o esowatym profilu oraz wypolerowanej i gładkiej, a niekiedy wyścieconej powierzchni wewnętrznej oraz zewnętrznej, z wychylonym, zaokrąglonym wylewem o średnicy 12–16 cm (tabl. 1:1, 6; 2:10; 8:12, 17, 38).

Pozostałe fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza zachowały się w niewielkich rozmiarach, głównie w postaci brzuśców o powierzchni chropowaczej, a także gładkiej, przeważnie zniszczonych i mocno spłukanych. Chropowacenie pokrywające powierzchnie zewnętrzne jest widoczne jako nierówne grudki i mocne zgrubienia gliny z małą ilością ziaren. Wnętrza tych naczyń były w większości przypadków wypolerowane lub gładkie.

Znaleziono dwa dna lekko wklesłe z lekko wydzielającą się częścią przydenną o średnicy 7 cm oraz część przydenną z dnem o średnicy 5 cm należącą do małego naczynka o powierzchni gładkiej, barwy rudo-żółtej (5YR 6/8), charakteryzującą się ozdobną powierzchnią w postaci nacięć paznokciowych na całej zachowanej powierzchni (tabl. 1:21; 8:42; 9:20).

Znaleziono też trzy ucha całkowicie lub fragmentarycznie zachowane, pochodzące z różnego rodzaju naczyń. Dwa z nich (tabl. 2:31, 40), szerokości 1,5–1,9 cm, przyklejane do powierzchni zewnętrznej, pochodziły z małych naczynek o powierzchni gładkiej, matowej, natomiast duże ucho o szerokości ok. 3 cm, grubości 1,5 cm, należało do dużego naczynia. Masywne grube ucho miało powierzchnię gładką, jasnobrązowo-żółtą, ozdobioną głębokimi nakluciami wykonanymi rylcem o ostrym końcu (tabl. 2:41). Fragment naczynia jajowatego z zachowanym wylewem o średnicy ok. 21 cm, o powierzchni chropowaczej, ma ślad po urwanym szerokim uchu (tabl. 2:6).

W przemieszczanych, niwelacyjnych nawarstwieniach Fazy IIIA znaleziono trzy fragmenty brzuśców (tabl. 5:6–7) o ścianie w górnej części wyścieconej i mocno chropowaczej poziomymi pasmami zgrubień w części przydennej. Powierzchnia barwy brązowej, wyściecona, jest ornamentowana wzorem poziomych i ukośnych linii, rytych wąskim rylcem z ukośnymi nacięciami wewnętrznych pasm, który można określić jako jodełkowy. Najczęściej ornament tego rodzaju wiąże się z wazowatymi formami naczyń i amforami, a rzadziej z dzbanami, czerapkami i misami. Najprawdopodobniej jest to część wazy typu D lub amfory typu A z grupy chełmińskiej, związanej z tradycjami kulturyłużyckiej. Naczynia typu D na obszarze międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy datowane są na podokres C i D okresu halsztackiego. Amfory o formie gruszkowej, mocno baniaste, ozdobione ornamentem jodełkowym, są datowane na sąsiednim obszarze na podokres halsztacki D²⁶. Analogiczne brzuśce ceramiki gładkiej, barwy żółto-czerwonej z ciemnymi plamami pokryte ornamentem złożonym z krótkich, skośnie rytych kresek, ujętych w dwie

równoległe linie poziome, odkryto np. w Kawczycach, gm. Busko Zdrój, pow. buski²⁷.

Ceramika z wczesnej epoki żelaza znaleziona na terenie grodziska w Łodygowie, st. 1 charakteryzuje się cienkościennością i formami o małych średnicach wylewów. Są to garnki pokryte cienką warstwą chropowacenia o drobnych zmarszczeniach gliny i drobnych ziarnach oraz małe, cienkościenne, esowe naczynka o powierzchni gładkiej.

Formy naczyń, zarówno z odciskami paznokciowymi, jak i garnki chropowacone, czy małe naczynka o powierzchni gładkiej, odkryte na terenie grodziska w Łodygowie, st. 1 mają analogie w materiale z Janowa Pomorskiego st. 1, gm. Elbląg, pow. elbląski²⁸. Naczynia chropowacone, zarówno zachylone, jak i z lekko wydzielającym się brzegiem, są analogiczne do naczyń ze Starego Dzierzgonia, st. 1, pow. sztumski²⁹.

Ceramika z okresu wczesnego średniowiecza i początków późnego średniowiecza

Liczny zestaw fragmentów z zachowanym wylewem z okresu wczesnego średniowiecza i początków późnego średniowiecza można podzielić na kilkanaście grup ze względu na ukształtowanie ścianek naczyń, a głównie na charakter wyprofilowania brzegu (ryc. 20):

1. Naczynia z cylindryczną szyjką, profilowanym lub płaskim brzegiem (tabl. 1:12, 17; 3:6; 5:1, 15–16; 6:5; 7:14; 8:7, 39, 41);

2. Naczynia zachylone, z pogrubionym, zaokrąglonym, wąskim brzegiem, silnie baniaste, z wysoko umieszczoną największą wydjątością brzuśca, bez wydzielonej szyjki (tabl. 4:4; 5:18; 8:18);

3. Naczynia zachylone, z ukośnie ściętym, lub profilowanym od wewnętrznej strony brzegiem, baniaste, z wysoko umieszczoną największą wydjątością brzuśca, z wąską wydzielającą się szyjką (tabl. 1:16, 19; 2:3, 24; 3:1; 5:10; 8:5–6, 8, 14; 9:8, 13);

4. Naczynia z silnie wychylonym, szerokim wylewem, tworzącym profilowany, lub prosty ścięty brzeg, z wyraźnie wydzieloną szyjką, mocno baniaste (tabl. 1:13; 3:5; 8; 4:3, 6; 6:9, 13; 7:4; 8:19, 22–23, 33; 9:4);

5. Naczynia o mocnych ząbach profilu, silnie wydzielonej szyjce, profilowanym wylewie od wewnętrznej do zewnętrznej strony, z wyraźnym wgłębieniem na pokrywę oraz uwydatnionym brzuścem (tabl. 1:11; 2:11, 16, 25, 29; 4:2; 5:14; 6:1; 9:3, 7);

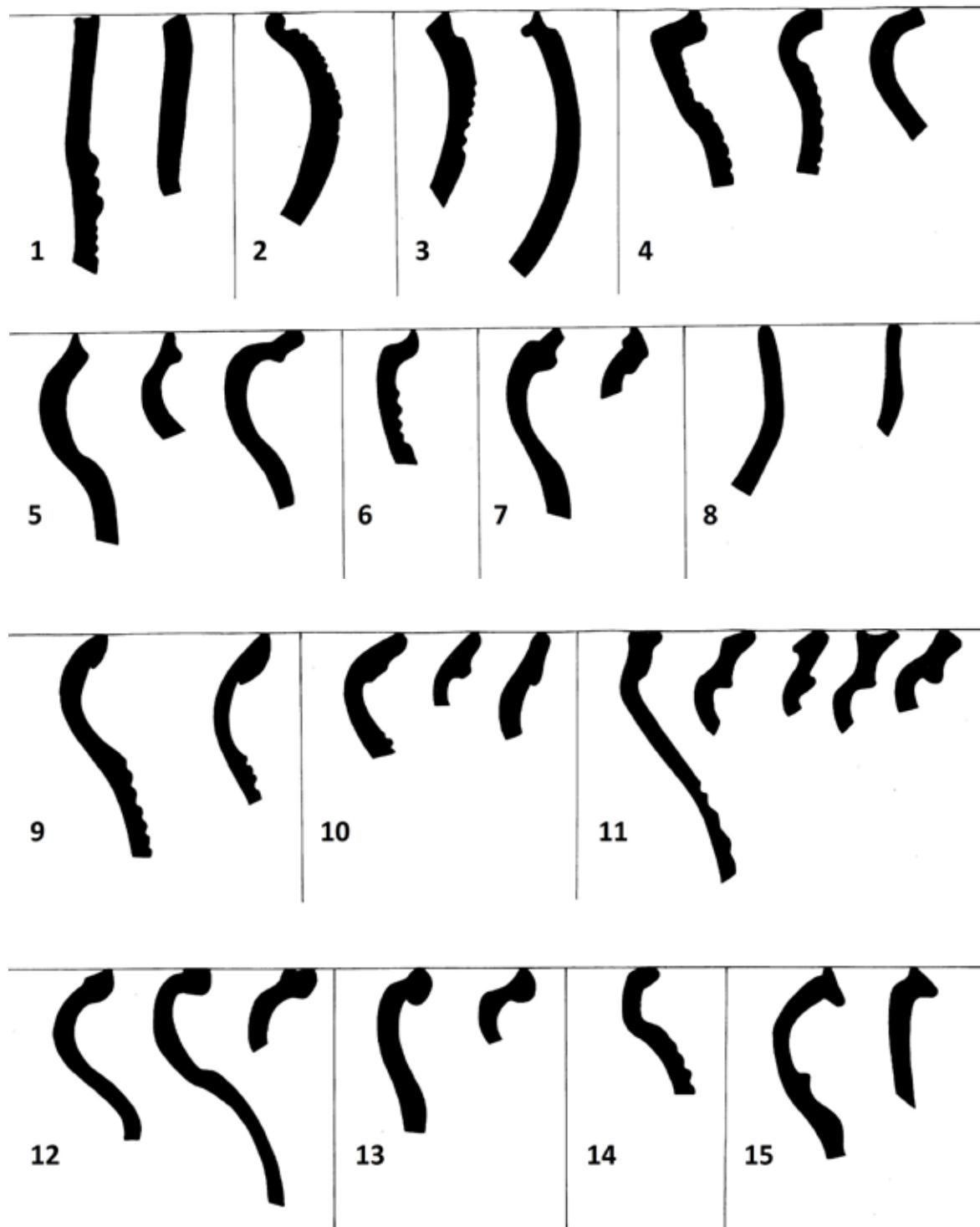
6. Naczynia o mocno wyodrębnionym wylewie na łukowato wychylonej szyjce z szeroką owalną krawędzią brzegową zewnętrzną i mocnym wgłębieniem na pokrywę (tabl. 2:32; 7:5);

²⁷ Nosek 1939–1945: ryc. 20, s. 123.

²⁸ Ignaczak i Affelski 2012: tabl. 10:3; 11:1; 12:1, 4–5, 8; 15:3, 5; 18:4; 20:4; 21:6; 23:6.

²⁹ Gazda et al. 2013: ryc. 28:a, g, h.

²⁶ Chudziakowa 1974: 18–19, 25, tabl. 3, 5, 6; 7:6, 16; 18:1.

Ryc. 20. Łodygowo, st. 1. Typologia form ceramiki wczesnośredniowiecznej (oprac. U. Kobylińska, rys. A. Kucharska-Wach)

7. Naczynia o grubych, masywnych, silnie profilowanych wylewach, esowate i baniaste (tabl. 1:8; 2:7; 8:27);

8. Naczynia rozłożyste, czarki, miski i miseczki z ovalnym lub ściętym brzegiem (tabl. 2:1, 21, 37; 9:2).

9. Garnki masywne, na łukowo wygiętej szyjce; z wychylonym ovalnym, pogrubionym wylewem ze śladami podwinięcia i przyklejenia na zewnętrzną ściankę (tabl. 1:18; 2:15, 27; 7:7-8, 12; 9:1, 9, 12; 10:1, 3);

10. Garnki o esowej sztyfcie, wychylonym i profilowanym, ovalnym wylewie, niekiedy z wgłębeniem na pokrywę (tabl. 2:11, 32-33, 36; 3:4; 7:12; 9:3, 7; 10:6, 9);

11. Naczynia cienkościenne różnej wielkości, z lekko lub mocno wychylonym, profilowanym, masywnym, szerokim brzegiem, z mocnymi przegiębieniami i miejscem na pokrywę (tabl. 2:26, 30; 3:7; 4:5; 6:6; 7:10; 8:36; 9:10; 10:7);

12. Naczynia o silnie esowatym profilu, wydzielonej sztyfcie, baniastym brzuścu, wąskim i pogrubionym, ovalnym od zewnętrz brzegu, przeważnie ściętym od góry i z miejscem na pokrywę (tabl. 2:13; 5:13; 8:27; 10:2, 8);

13. Garnki o esowatym profilu, z krótką sztyfką i pogrubionym, ovalnym brzegu z płytkim wgłębeniem na pokrywę (tabl. 1:8; 2:7; 6:4; 10:4);

14. Naczynia o szerokim, spłaszczonym brzegu, z wydzieloną krótką sztyfką, baniaste (tabl. 3:2; 6:8);

15. Naczynia cienkościenne, z małym wgłębeniem na pokrywę i mocno odgiętym płaskim szerokim brzegiem, z wydzieloną sztyfką, baniaste (tabl. 5:12; 6:11).

Ceramika wczesnośredniowieczna z grup 1-8 jest obtaczana, dobrze wykonana, o równych ścianach, szczególnie w górnego partiach. Jednak na większości wewnętrznych ścianek widoczne są nie do końca rozognieione wałki. Naczynia mają barwę brunatną, brązową lub ceglasto-brązową, z licznymi plamami okopienia. Ornamentowanie nie jest bogate; głównie charakterystyczne są poziome żłobki dookoła pokrywające całe brzuśce (tabl. 3:6-15; 4:4-6) od wylewu po dolne części przy dnie (tabl. 4:9). Są to żłobki rytte w pasmach lub w regularnych odstępach po kilka w grupie (tabl. 5:21-22; 6:15; 9:6; 10:11), niekiedy w nieregularnych odstępach (tabl. 6:16). Występują także głębokie żłobki/wałki (tabl. 5:23). Charakterystyczna dla tej ceramiki jest także pojedyncza i wielokrotna, niska linia falista (tabl. 1:2, 4, 14, 16; 2:12, 17, 20, 46; 5:1-3, 20; 7:1, 3; 8:2-3, 20-21; 9:13; 10:14-15) i leżkowate odciski (tabl. 1:8; 2:22, 38-39, 43; 3:5; 5:20; 6:2), które w wielu przypadkach są motywami współwystępującymi ze sobą (tabl. 5:20; 7:2, 13; 8:32). Częstym motywem jest też pojedyncza linia falista w dwóch rzędach o różnych amplitudach, przeplatająca się (tabl. 1:2, 10, 13; 2:23) lub linia falista zygzakowata (tabl. 2:18-19).

Naczynia z grupy 1 charakteryzuje duża różnorodność w rozmiarach średnic wylewu i wielkościach.

Są to więc formy wykorzystywane do różnych czynności, nie tylko do gotowania, tym bardziej, że charakteryzują się bogatym ornamentem. Grupa 2 jest reprezentowana przez nieliczne fragmenty. Biorąc jednak pod uwagę analogiczny kształt silnie baniastego brzuśca, formy grupy drugiej i trzeciej można rozpatrywać jako charakterystyczne formy garnków, podobnie jak naczynia grupy pierwnej. Wydaje się, że większa część naczyń z grupy 4 i 5 z profilowanym wylewem ma grubsze, masywniejsze ścianki i są to naczynia do gotowania. Ilościowo przeważają one nad występowaniem innych form i najczęściej zaobserwować można na nich ślady okopienia. Naczynia mają średnice wylewów nie przekraczające 22 cm. Głównie miały około 18 cm średnicy wylewu, są to więc małe i średniej wielkości naczynia do gotowania i podawania, czy przenoszenia pokarmów.

Naczynia z grupy 1 z prostą sztyfką mają analogie w naczyniach z Gawłowic, st. 1, gm. Radzyń Chełmiński, pow. grudziądzki, z Gronowa, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, czy Osieczka, st. 1, gm. Książki, pow. wąbrzeski, datowanych na 4. kwartał XI w. i na 1. połowę XII w.³⁰ Naczynia tej formy miały bardzo duży udział (24%) w zbiorze ceramiki z zespołu osadniczego w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski (typ AIIc)³¹. Jednak, podczas gdy w zespole z Węgrów głównie były to okazy baniaste, to w zespole z Łodygową, st. 1 fragmentarność zachowania nie pozwala w większości przypadków wnioskować o rodzaju brzuśców. Wydaje się, że były to okazy w połowie o łagodnym, w połowie o mocno baniastym brzuścu. Najczęściej charakteryzowały się one obecnością tzw. żeberek na powierzchni brzuśca. Naczynia z grupy 2 z Łodygowa, st. 1, mają analogie w formie AIIIB3 z Węgrów, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski³². Zachylone naczynia z profilowanym brzegiem od wewnętrz z grupy 3 są podobne do naczyń z grodziska w Osieczku, st. 1, gm. Książki, pow. wąbrzeski, datowanych na 1. połowę XII w.³³ oraz z grodziska w Bogdanach, gm. Frombork, pow. braniewski³⁴, a także z grodziska w Zwiniarzu (Świniarcu), gm. Grodziczno, pow. nowomiejski z drugiej fazy osadniczej i Nowego Grodzicznego, gm. Grodziczno, pow. nowomiejski z pierwnej fazy osadniczej³⁵ i z Węgrów, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski³⁶. Formy zaliczone w Łodygowie, st. 1 do grupy 4, głównie formy z profilowanym masywnym wylewem, mają liczne analogie w materiale z grodziska w Kałdusie, st. 3, gm. Chełmno, pow. chełmiński, gdzie datowane są na 2. połowę XI w. i XI/XII w. oraz z grodziska w Płutowie, st. 1, gm. Kijewo Królewskie, pow. chełmiński,

³⁰ Chudziakowa red. 1994: ryc. 33:c; 52:f; 127:h; 128:f.

³¹ Haftka i Wadyl 2015: ryc. 75.

³² Haftka i Wadyl 2015: ryc. 79, tabl. 13:l; 16:g.

³³ Chudziakowa red. 1994: ryc. 128:c.

³⁴ Gazda et al. 2013: ryc. 52:c.

³⁵ Grążawski 2009: ryc. 11:5; 14:2; 20:2.

³⁶ Haftka i Wadyl 2015: tabl. 19:b.

datowanego na 1. połowę XII w.³⁷ Naczynia z grupy 4 mają analogie w materiale z grodziska w Chojnie, st. 1, gm. Bobrowo, pow. brodnicki, datowanego na 2. ćwierć XI – XII w., tam też wystąpiły fragmenty brzuśców z analogicznym ornamentem nacięć i żłobień³⁸. Tego rodzaju masywne, grubościennne naczynia o analogicznym szerokim wylewie i podobnych proporcjach występują licznie na terenie grodziska w Zajączkach, gm. Ostróda, pow. ostródzki³⁹. Uksztalutowanie profilowania wylewu naczyń z grupy 5 podobne jest do naczynia z Bobrowa, st. 1, pow. brodnicki z II i III fazy zasiedlenia grodu datowanej na okres 2. poł. X – XII w. oraz do naczyń z Gawłowic, st. 1, gm. Radzyń Chełmiński, pow. grudziądzki datowanych na 4. ćwierć XI w. i XI/XII w., a także z Grążaw, st. 1, gm. Bartniczka, pow. brodnicki, z obiektu datowanego na XII w. oraz z Lembarga, st. 6, gm. Jabłonowo Pomorskie, pow. brodnicki z warstwy datowanej na 1. połowę XII w.⁴⁰ Podobne formy wystąpiły w grodzisku w Weklicach, st. 3, gm. Elbląg, pow. elbląski, datowanego na okres między drugą połową XII w. a pierwszą połową XIII w.⁴¹ Naczynia z grupy 6 mają analogie w formach ceramiki z grodziska w Bogdanach, gm. Frombork, pow. braniewski, gdzie osadnictwo funkcjonowało między XI/XII a XIV w.⁴² Naczynia o silnie profilowanych brzegach z grupy 7 mają analogie w naczyniu z Gawłowic, st. 1, gm. Radzyń Chełmiński, pow. grudziądzki, datowanych na 4. ćwierć XI w. i XI/XII w. oraz z Jedwabna, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, z warstwy datowanej na XI w., czy z Ryńska, st. 1, pow. wąbrzeski, datowanego na 2. połowę XI w. i z III fazy z Wąbrzeźna, st. 2, która datowana jest na XI-XII – 1. połowę XII w.⁴³ Baniaste naczynie z silnie profilowanym wylewem znaleziono w zespole zabytkowym z grodziska w Weklicach, st. 3, gm. Elbląg, pow. elbląski, które datowane jest na okres między drugą połową XII a pierwszą połową XIII w.⁴⁴ Małe naczynko z grupy 8 ma analogie w naczyniu z Bobrowa, st. 1, pow. brodnicki, z III fazy osadniczej datowanej na XII w.⁴⁵

Naczynia z grup 9-15, pochodzące końca wcześniego średniowiecza i z początków późnego średniowiecza, są to naczynia silnie obtaczane na całej zachowanej powierzchni. Masa ceramiczna zawiera w ich przypadku głównie piasek o zróżnicowanej granulacji i drobne ziarna miki. Naczynia z tych

grup charakteryzują się cienkościennością, dobrym opracowaniem krawędzi i powierzchni oraz zagładzaniem w górnych partiach. Na ściankach, o równej grubości, ziarna domieszką są jedynie lekko wyczuwalne pod powierzchnią, głównie i nieco mocniej w dolnych częściach naczynia. Grupa 9 masywnych naczyń z ovalnym wylewem charakteryzuje się występowaniem na powierzchni silnego okopceniem prawie w każdym egzemplarzu, co może wspierać hipotezę, że są to garnki do gotowania. Wszystkie formy, oprócz większej części naczyń z grupy 11, wykonane zostały z masy ceramicznej z domieszką ziaren piasku o zróżnicowanej granulacji, i wypalone w atmosferze utleniającej; mają one barwę brązową i beżowo-ceglastą, a powierzchnię lekko szorstką. Grupa 11, o charakterystycznym profilowaniu wylewu, zawiera zarówno ceramikę brązową, słabo zsiwioną brązowo-szara, jak też ceramikę tzw. „siwą” - matową, barwy szarej i stalowoszarej, bez mikii lub z małą jej ilością w masie ceramicznej. Większość naczyń tych grup charakteryzuje się zagładzaną częścią górną wraz z szyjką.

Duża część fragmentów naczyń tych grup, głównie garnków, ma zachowaną warstwę czarnej spalenizny od strony wewnętrznej lub plamy okopceń. Ozdabianie powierzchni ogranicza się do żłobień poziomych, rzadziej pojedynczej linii falistej, odcisków stemplem i plastycznych wałków. Naczynia omawianych typów są podobne do form ze Starego Dzierzgonia, st. 1, pow. sztumski⁴⁶, Wąbrzeźna - Zamku⁴⁷, a także z IV fazy zasiedlenia grodu w Kałdusie, gm. Chełmno, pow. chełmiński, datowanej na 2. połowę XII i 1. połowę XIII wieku, z Napolą, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński i Słupa, st. 3, gm. Gruta, pow. grudziądzki, czy Torunia, st. 1 - datowanych także na koniec XII w. i początek XIII w.⁴⁸ Ceramika „siwa” może być datowana na okres od połowy XIII do końca XV w. Dobrą analogią dla form naczyń „siwych” z grupy 11 mogą być np. znaleziska z Napolą, st. 1, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński, datowana na 4. ćwierć XIII – 1. poł. XIV w.⁴⁹ Ceramika polewana, która w minimalnych ilościach pojawia się także w Łodygowie, st. 1, może być datowana na okres od przełomu XV/XVI w.⁵⁰

Pokrywki

W materiale zabytkowym z Łodygowa, st. 1 znaleziono także pokrywy naczyń w postaci 21 niewielkich fragmentów z zachowanym brzegiem (ryc. 21; tabl. 2:34; 4:7; 5:17; 8:40), stanowiących odpowiednik 114%

³⁷ Chudziakowa red. 1994: ryc. 82:b, i, k; 134:b.

³⁸ Chudziakowa red. 1994: ryc. 27:a, b.

³⁹ Por. opracowanie wyników badań grodziska w Zajączkach, w niniejszej publikacji.

⁴⁰ Chudziakowa red. 1994: ryc. 15:a; 16:c; 33:k, l; 44:a; 90:h.

⁴¹ Jagodziński 2013: ryc. 13:2, 5, 7.

⁴² Gazda et al. 2013: ryc. 52:a-b, d.

⁴³ Chudziakowa red. 1994: ryc. 33:d; 72:m; 159:k; 205:d, e, k.

⁴⁴ Jagodziński 2013: ryc. 12:1.

⁴⁵ Chudziakowa red. 1994: ryc. 16:m.

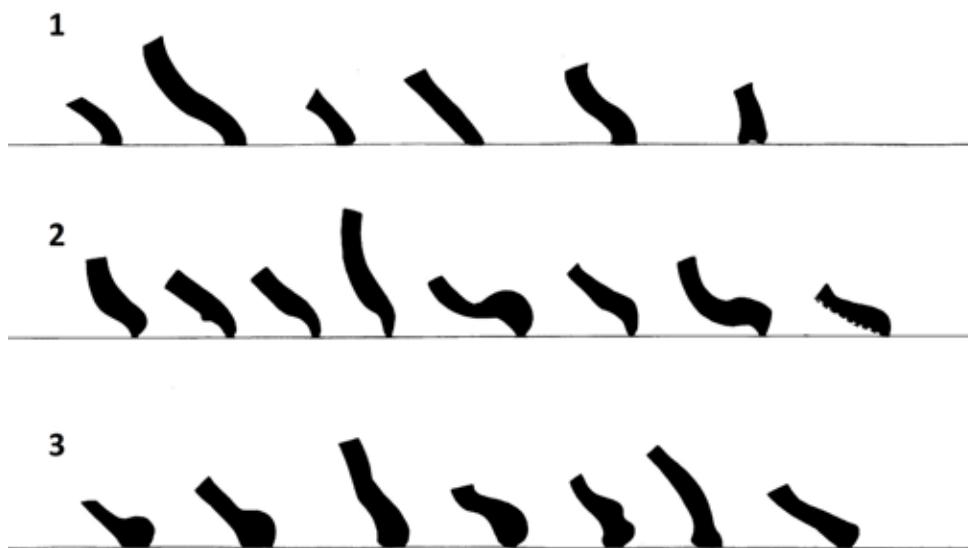
⁴⁶ Gazda et al. 2013: ryc. 29m.

⁴⁷ Wiewióra 2014: ryc. 111:a-f; 112:a-f.

⁴⁸ Chudziakowa red. 1994: ryc. 83:g-l; ryc. 120:b; ryc. 173:c, g; 184:e.

⁴⁹ Poliński 1996: ryc. 57p-s, u.

⁵⁰ Fonferek, Marcinkowski i Sieńkowska 2012: 66.

Ryc. 21. Łodygowo, st. 1. Typologia form pokryw naczyń (oprac. U. Kobylińska, rys. A. Kucharska-Wach)

SEN, a także dwa okrągłe uchwyty pokryw. Można wyróżnić trzy podstawowe kształty brzegów pokryw: 1 - szerokie, płasko ścięte lub profilowane; 2 - zaokrąglone, zakończone wąską krawędzią brzegową; 3 - brzegi grube, ovalne ze spłaszczonym brzegiem styczny do powierzchni naczynia. Pokrywki mają obtaczane, dobrze wykonane, najczęściej zagładzone i gładkie powierzchnie, barwy brązowej, brązowo-szarej i brązowo-ceglastej, niekiedy szaro-czarne. Większość fragmentów ma ślady okopceń i czarnej spalenizny na krawędzi. Częściej są słabo zsiwione, o nierównej barwie powierzchni, niż typowo „siwe”. Uchwyty pokryw (tabl. 2:28; 4:8) mają bardziej jednolicie szarą powierzchnię z zewnątrz, charakterystyczną dla ceramiki „siwej” matowej. Natomiast wewnętrzna uchwytów pokryw są brązowo-ceglaste, a przełom jednolicie szary. Uchwyty mają zagładzaną, lekko szorstką powierzchnię ze śladami odcinania. Średnice okrągłych uchwytów pokryw wynoszą ok. 3,5 cm do 4 cm.

Dna naczyń

Naczynia z Łodygowa, st. 1 głównie zaopatrzone były w dna lekko wklęsłe, niekiedy w dna mocno wklęsłe i płaskie (ryc. 22). Znaleziono 89 fragmentów z zachowanym dnem i 157 fragmentów przydennych. Wałek dookoła na dnie rozpoznało na 54 fragmentach. Najczęściej były to dna z dobrze widocznym, wysokim wałkiem dookoła (tabl. 4:9; 7:6), niekiedy też z wałkiem szerokim, ale też mocno spłaszczonym, obły, zatarty i w związku z tym słabo widocznym. Dna naczyń pochodzących z wczesnej epoki żelaza to dna lekko wklęsłe, grubościenne, o zagładzanej powierzchni zewnętrznej i niekiedy z ornamentem paznokciowym wgłębień (tabl. 1:21; 8:42; 9:20). Na

wczesnośredniowiecznych dnach wklęsłych znaleziono cztery znaki garncarskie: jeden wklęsły i trzy wypukłe, zatarte, oraz bliżej nieokreślone odciski osi w postaci wgłębień, plastycznych okręgów, czy wypukłych równoległych smug odwzorowujących wzór z nakładki (tabl. 1:5; 8:9; 9:11, 14-15).

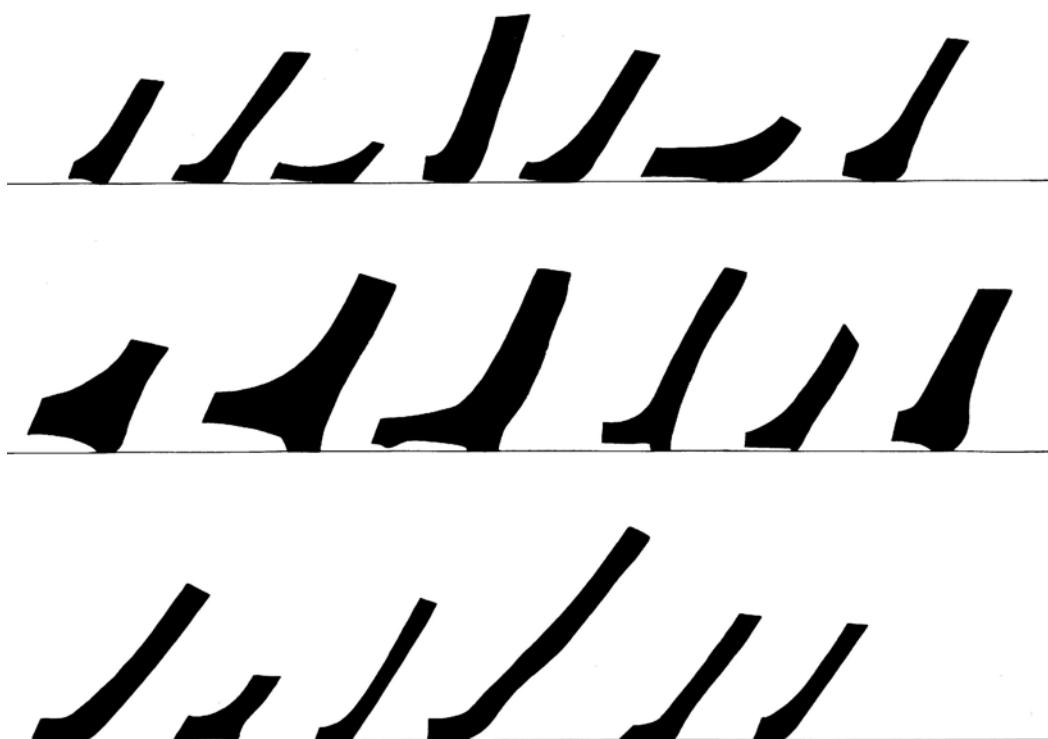
Dna wczesnośredniowieczne naczyń silnie obtačzanych są płaskie, odcinane lub na drobnej, pylastej podsypce, prawie całkowitej zatartej. Małe dno pucharaka ma przy dnie regularne, silne przegiębienia palcowe. Części przydenne są cienkościenne, równe, z zaznaczającymi się połączeniami uwypuklonych wałków od wewnętrznej strony. Wykonane są z masy ceramicznej barwy brązowej i brązowo-szarej z trójwarstwowym przełamem barwy brązowej i szarymi brzegami.

Ucha

Zachowane dwa fragmenty uch pochodzą od występujących w Łodygowie, st. 1 dzbanów ceramiki „siwej”, matowej, zaliczonych do grupy 11. Są to szerokie (1,6 cm) i grube (1 cm), płaskie w kształcie, masywne formy. Zachowały się tylko ich części środkowe.

Podsumowanie charakterystyki ceramiki wczesnośredniowiecznej z Łodygowa, st. 1

Na podstawie przeprowadzonej analizy fragmentów ceramiki można stwierdzić, że pod względem technologicznym zbiór naczyń z okresu od końca XII do początków XIV w. wykazuje podobieństwo do materiałów pochodzących ze stanowisk z Ziemi Chełmińskiej. Na terenie grodziska w Łodygowie,

Ryc. 22. Łodygowo, st. 1. Formy den naczyń glinianych (oprac. U. Kobylińska, rys. A. Kucharska-Wach)

st. 1 występują głównie garnki, i niewiele naczyń mogących pełnić rolę dzbanów. Nie występują tu naczynia stołowe, wyściecone, czy też pucharki i talerze. Większa część naczyń była wypalana w atmosferze utleniającej, natomiast naczynia wypalane w atmosferze redukcyjnej mają ślady nieprecyzyjnego działania i są niejednolitej barwy.

Zabytki wydzielone

Zabytki wykonane z gliny

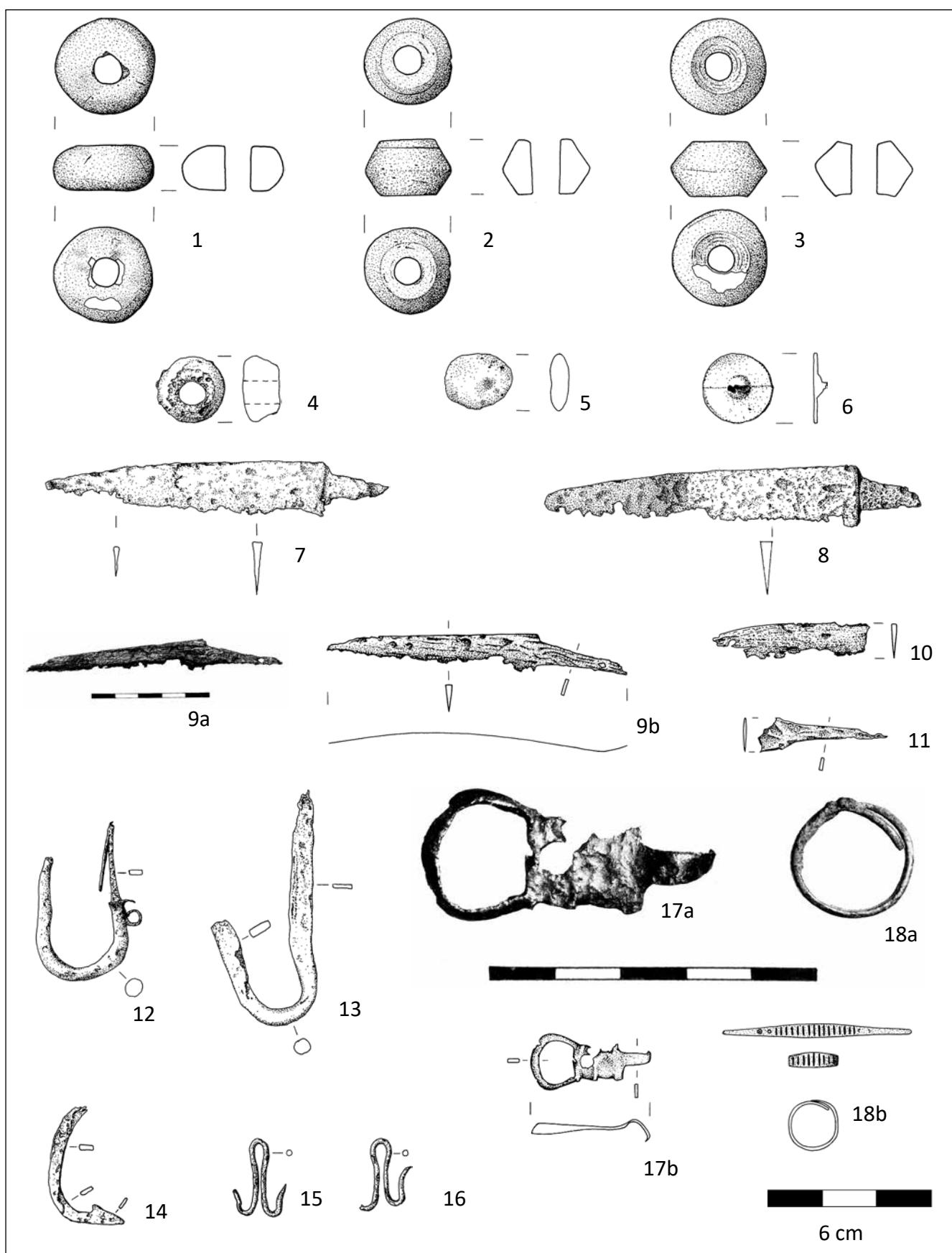
Przęsliki (tabl. 11:1-3)

Na stanowisku 1 w Łodygowie znaleziono trzy gliniane przęsliki zachowane w całości w jednostkach stratygraficznych 1 i 10 oraz w wypełnisku obiektu 15. Lekko zniszczony przez drobne obtłuczenia przęslik (tabl. 11:1) jest spłaszczony, o obłych brzegach i nierównych powierzchniach. Jego średnica wynosi 3,6 cm, średnica otworu wewnętrznego - ok. 1 cm, a wysokość - 1,7 cm. Waga przęslika wynosi 23,49 g. Dwa pozostałe przęsliki to formy dwustożkowe (tabl. 11:2-3) o ostrych załamach i dobrze opracowanej, gładkiej powierzchni, lekko okopcone, barwy ciemnoczerwonawo-szarej (5YR 4/2) i czerwonawo-brązowej (5YR 4/3). Mają one wyraźnie zaznaczone, regularne krawędzie brzegowe, załomy powierzchni górnej i dolnej są gładkie, mają równe ścianki oraz

regularnie uformowane otwory w centralnej części. Oba okazy odznaczają się dobrym obtoczeniem i regularnymi proporcjami. Średnica przęslika z jednostki stratygraficznej 10 wynosi 3,2 cm, średnica otworu - 1 cm, wysokość - 2 cm, a waga - 22,28 g. Średnica drugiego przęslika, pochodzącego z obiektu 15 - wynosi 3,4 cm, średnica otworu - ok. 0,9 cm, wysokość - 2 cm a waga - 23,18 g. Wszystkie przęsliki są dość masywne, ciężkie i mają spłaszczone powierzchnie dookoła otworu, oprócz jednego - pochodzącego z obiektu 15, w którego przypadku powierzchnia wokół otworu jest wyraźnie silnie wgłębiona.

Omawiana kategoria znalezisk - przęslików, obok ceramiki należy do najczęściej spotykanych artefaktów na osadniczych stanowiskach średniowiecznych i świadczy o funkcjonowaniu intensywnej działalności tkackiej mieszkańców. Przęslik, czyli funkcjonalnie ciężarek przymocowany do wrzeciona, służył do ręcznego wykonywania przędzy z lnu i wełny. Przęsliki gliniane należą do standardowego wyposażenia w gospodarstwie domowym na wielu stanowiskach osadniczych z okresu wczesnego średniowiecza⁵¹. Był to, jak się wydaje na tyle ważne czy znaczące

⁵¹ Łęga 1930; Kostrzewski 1939; Kuszewska 1961; Leciejewicz 1961; Filipowiak 1962; Musianowicz 1969; Łodowski 1972; Malinowska-Łazarczyk 1982; Lenarczyk 1991: ryc. 2:10; Herrmann 1998.

Tablica 11. Łodygowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. B. Karch i A. Kucharska-Wach, fot. M. Dąbski)

przedmioty dla użytkowników, że znajdujemy je również jako wyposażenie w grobach kobiecych, a także dziecięcych na wielu cmentarzyskach⁵². Ich duża liczba na stanowisku, bogactwo form występujących może wskazywać na stopień intensywności prac rękodzielniczych czy wielość warsztatów na terenie osady. Funkcja przeszlika polegała na obciążeniu wrzeciona i ułatwieniu nadania mu ruchu obrotowego, a głównym zadaniem było zapobieganie zsunięciu się nici z wrzeciona.

Zabytki metalowe

Pierścień ze srebra

W warstwie 6/1984 odkryto pierścień-obrączkę (tabl. 11:18a-b) ozdobioną pionowymi nacięciami, które zostały na końcach ograniczone odciskami małych kółeczek. Wykonana została ze srebrnego paska o długości ok. 6,9 cm, grubości 0,15 cm i szerokości 0,5 cm w środkowej części. Zwężające się, zaokrąglone końcówki nie zostały zespojone na stałe. Średnica obrączki wynosi 1,6 cm, ale może się ona zmieniać ze względu na niepołączenie na stałe końcówek i możliwość zmianiania wielkości.

Sprzączka i okucie pasa

W obiekcie 2/1984 znaleziono fragment niewielkiej sprzączki do wąskiego paska (tabl. 11:17a-b). Jest ona wykonana z cienkich blaszek uszkodzonych korozją, nieco zdeformowana; ma widoczny pusty otwór po nicie. Jej całkowita długość wynosi ok. 4,5 cm.

Znaleziony na terenie grodziska fragment przedmiotu z żelaza o wymiarach ok. 6 x 2,5 x 0,4 cm (tabl. 12:3a-b) może być częścią większej zawieszki lub blaszki okucia pasa.

Topór

Na wale grodziska w jego części południowo-zachodniej pod grubą warstwą humusu zalegał bruk kamieniny, który był częścią umocnienia wału. Pomiędzy kamieniami bruku znaleziono topór żelazny z resztką spróchniałego toporzyska, z wbitym żelaznym ćwiekiem tkwiącym w tulejce (tabl. 12:1a-b, 2a-b). Żelazny ćiek ma długość całkowitą 5 cm. Topór o długości całkowitej ok. 16 cm ma lekko półokrągłe, szerokie na ok. 15 cm ostrze, krótką szyjkę w przekroju kwadratowym, przechodzącą w masowną osadę w przekroju trójkątnym (3 x 4 x 4 cm), o płaskich bokach, w której mocowano trzonek (zwany też styliskiem lub toporzykiem). Znaleziony okaz to odmiana o osadzie bez wąsów i kapturka z płaskim obuchem i można go zaliczyć do podtypu Va wg klasyfikacji A. Nadolskiego, który takie formy umieszcza w ramach chronologicznych

od X i XI w do XV w.⁵³ Podobne znaleziska toporów ze spłaszczonym obuchem, znalezione np. w Goraju, pow. biłgorajski, czy w Gródku nad Bugiem, st. 1A, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, są datowane na okres od XIII do początku XV w.⁵⁴ Nieco podobne topory z płaskim obuchem znaleziono w trakcie penetracji podwodnych w Klasztorku, gm. Gardeja, pow. kwidzyński⁵⁵.

Topór był zarówno najpopularniejszą bronią w średniowieczu, jak też narzędziem do pracy przy obróbce drewna. Wielofunkcyjność i stosunkowo szybsze i prostsze wykonanie topora przez kowala niż np. miecza powodowało jego łatwiejszą dostępność dla szerszego grona odbiorców. Zgodnie z opinią bronioznawców topór był wiodącym asortymentem w kategorii tzw. broni obuchowej, zwyczajna w okresie wczesnego średniowiecza. Zapewne wynikało to z dużej uniwersalności tego wyrobu kowalskiego, który w walce stanowił groźną broń, a jednocześnie na co dzień mógł być narzędziem pracy. Z powyższego względu systematyka tej broni, opracowana pół wieku temu przez Andrzeja Nadolskiego⁵⁶, nie odróżnia toporów bojowych od siekier, które w późnym średniowieczu zmieniły nieco kształt, może ze względu na częstsze pełnienie funkcji narzędzia⁵⁷ i stawały się tylko w razie niebezpieczenia bronią plebejską⁵⁸.

Grot włóczni

W warstwie 5/1984 znaleziono skorodowany żelazny grot włóczni/oszczepu z ubitykami ścianki w obrębie tulejki (tabl. 12: 4a-b), o długości 19,3 cm. Ostrze, o długości ok. 5 cm jest płaskie, w kształcie liściaste, o szerokości 1,4 cm w najszerszym miejscu, ze słabo wydzielającym się żeberkiem. Ma długą, wąską tulejkę, w przekroju okrąglą, na końcu średnicy 2,5 cm. Podobne groty z niewielkimi ostrzami znaleziono na terenie gródka w Plemiętach, gm. Gruta, pow. grudziądzki⁵⁹.

Nóż

Na obszarze grodziska znaleziono pięć noży zachowanych w całości lub fragmentarnie. Jednym z nich jest nóż żelazny (tabl. 11:7) ze skorodowanym ostrzem o długości ok. 10,5 cm, szerokości ok. 2 cm, z trzpieniem zachowanym na długości ok. 2,3 cm. Znaleziono też szeroki nóż żelazny o długości ok. 12 cm, z zachowanym

⁵³ Nadolski 1954: 46; Glosek 1996: 35.

⁵⁴ Wichrowski 2000: 212-213, ryc. 1; Kuśnierz 2006: ryc. 6:1.

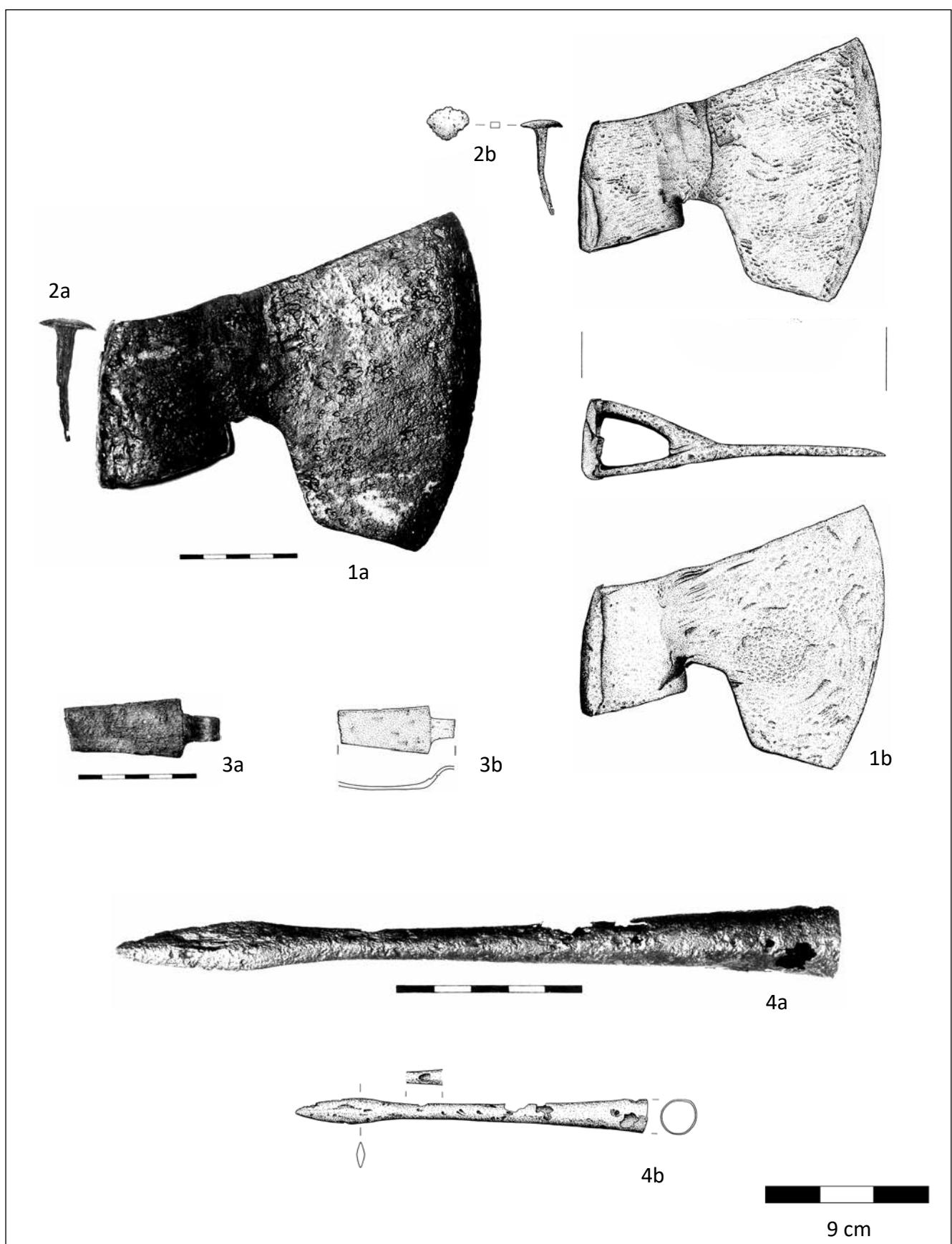
⁵⁵ Niegowski 1997: ryc. 3:b-d.

⁵⁶ Nadolski 1954: 36-50.

⁵⁷ Grążawski 2003: ryc. 23-24, 32.

⁵⁸ Glosek 2004: 238-241.

⁵⁹ Glosek 1985: tabl. 11:6-7; późnośredniowieczny grot oszczepu o podobnym małym ostrzu prezentuje Nadolski 1978: poz. kat. 139, z bliżej nieokreślonego terenu Pomorza lub Kujaw.

Tablica 12. Łodygowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. B. Karch i D. Wach, fot. M. Dąbski)

na długości 2,2 cm trzpieniem (tabl. 11:8). W obiekcie 2/1984 w niewielkim zagłębieniu znaleziono mały nóż z mocno skorodowanym wąskim ostrzem o szerokości ok. 1,4 cm i długości 7,9 cm, z zachowanym wydzielającym się trzpieniem o długości ok. 3,3 cm. Na końcu trzpienia widoczny jest mały otwór po nicie, o średnicy ok. 0,3 cm (tabl. 11:9a-b). W wypełnisku obiektu 1/1984 odkryto dwa niewielkie fragmenty noży żelaznych w postaci końcówki ostrza zachowanej na długości 5,5 cm, grubości 0,3 cm (tabl. 11:10) oraz końca ostrza z wąskim trzpieniem do umocowania trzonka, zachowanym na długości 4,5 cm (tabl. 6:11). Podobne małe nożyki znalezione np. w Węgrach, st. 1, gm. Sztum, pow. sztumski, gdzie zaliczone zostały do typu I⁶⁰. Duży zestaw noży z wyodrębnionym trzpieniem odkryto także w gródku w Plemiętach, gm. Gruta, pow. grudziądzki⁶¹.

Haczyki

Haczyki żelazne na ryby różnej wielkości i małe kowiczki zachowane fragmentarycznie lub w całości znalezione w różnych warstwach grodziska (tabl. 11:12-16).

Gwoździe żelazne i inne elementy budowlane

Na obszarze grodu znaleziono 11 gwoździ różnego typu, zarówno małych rozmiarów (tabl. 13:3, 16), jak i większe (tabl. 13:6-7, 25-26) z główkami oraz z główkami odcinanymi (tabl. 13:4-5, 27, 32-33), zachowane w całości i fragmentarycznie. Odkryto także w 10 jednostce stratygraficznej masywny, prostokątny w przekroju klin budowlany (tabl. 13:34).

Przedmioty domowego użytku

Na grodzisku znaleziono nieco zdeformowane raki do chodzenia po lądzie (tabl. 13:1), a także cienkie igły żelazne (tabl. 13:8-13) fragmentarycznie lub w całości zachowane, oraz mocno skorodowany fragment być może brzytwy żelaznej (tabl. 13:14).

Inne przedmioty z żelaza i brązu

W czasie badań grodziska w Łodygowie, st. 1 odkryto również wiele fragmentarycznie zachowanych przedmiotów żelaznych, takich jak fragmenty drucików (tabl. 13:17-18) okrągłych w przekroju; część małego kółeczka (tabl. 13:15); zdeformowane i skorodowane blaszki żelazne różnego kształtu (tabl. 13:2, 19, 21-24, 28-31, 35-37), w tym jedną wykonaną z cienkiej płytki z brązu, w kształcie kwadratowej z otworem po nicie i śladowo zachowanym ornamentem w postaci kwadratowych odcisków na brzegu (tabl. 13:20).

⁶⁰ Haftka i Wadyl 2015: ryc. 98.

⁶¹ Kochanowski 1985: 171-174, tabl. 29-30.

Zabytki z kości i poroża (tabl. 14:1a-1b)

Grzebień rogowy (tabl. 14:1a-b)

Przedmiot znaleziono w obrębie zasypiska obiektu 2/1984. Fragment dwustronnego grzebienia trójwarstwowego, o zachowanych dwóch warstwach, jest spojony nitami na okładzinie. Zachowały się dwa nity z brązu. Rozstaw zachowanej części pracującej można określić jako zęby rzadkie, szerokie; druga część z zębami o wąskim rozstawie jest mocno uszkodzona. Grzebień jest ozdobiony poziomymi żlobieniami, ograniczającymi pasmo odciskanych kółeczek na okładzinie. Odciski kółeczek występują także na - szerokim na ok. 1 cm - wkleśnym boku grzebienia z obu stron. Ten motyw odciskania kółek był dość powszechnie stosowany na różnych przedmiotach z rogu⁶², niekiedy jako podstawowy lub główny motyw zdobniczy. Jednak są regiony, gdzie dominuje zupełnie inny charakter ornamentyki, jak np. na Wolinie, gdzie dominowały pasma zygzakowe⁶³, czy ukośne nacięcia tworzące trójkąty, jak w zachodniej Słowiańszczyźnie. Według typologii E. Cnotliwego⁶⁴ oraz A. Chmielowskiej⁶⁵ grzebień z Łodygowa st. 1 można zaliczyć do grupy II B, typu III o bokach wkleśnych. W Gdańsku ten typ grzebieni znaleziono w 1-3 poziomie osadniczym. Znajdowały się one także w materiale zabytkowym z Kołobrzega i Kalisza⁶⁶ oraz z okolic Gniewa, pow. tczewski⁶⁷. W średniowieczu grzebienie dwustronne, trójwarstwowe były dość szeroko rozpowszechnione i użytkowane w różnych punktach osadniczych, nie tylko w dużych ośrodkach⁶⁸. Chronologia grzebieni o formie reprezentowanej przez okaz z Łodygowa, st. 1 ustalona została na okres od 2. połowy XII do 2. połowy XIV w.⁶⁹

Hetki kościąne

Na terenie grodziska odkryto niewielkie trzy paliczki śródstopia (tabl. 14:2-3) długości 3 i 3,5 cm; średnica obwodu ok. 0,9-1,5 cm, być może dzika/świnia z niewielkimi śladami obróbki. Być może były one przygotowywane do wykonania astragali do gry w kości lub do zapięć odzieży. Jeden (tabl. 14:4) długi paliczek (dl. 5,8 cm), ma w połowie długości wywiercony mały, owalny otwór o średnicy ok. 0,3-0,4 cm. Jest to typowy przykład tzw. hetki kościąnej, służącej jako najprostszy sposób spinania grubej odzieży. Były

⁶² Cnotliwy 2013: ryc. 37, 46.

⁶³ Cnotliwy 1973: 225.

⁶⁴ Cnotliwy 1973.

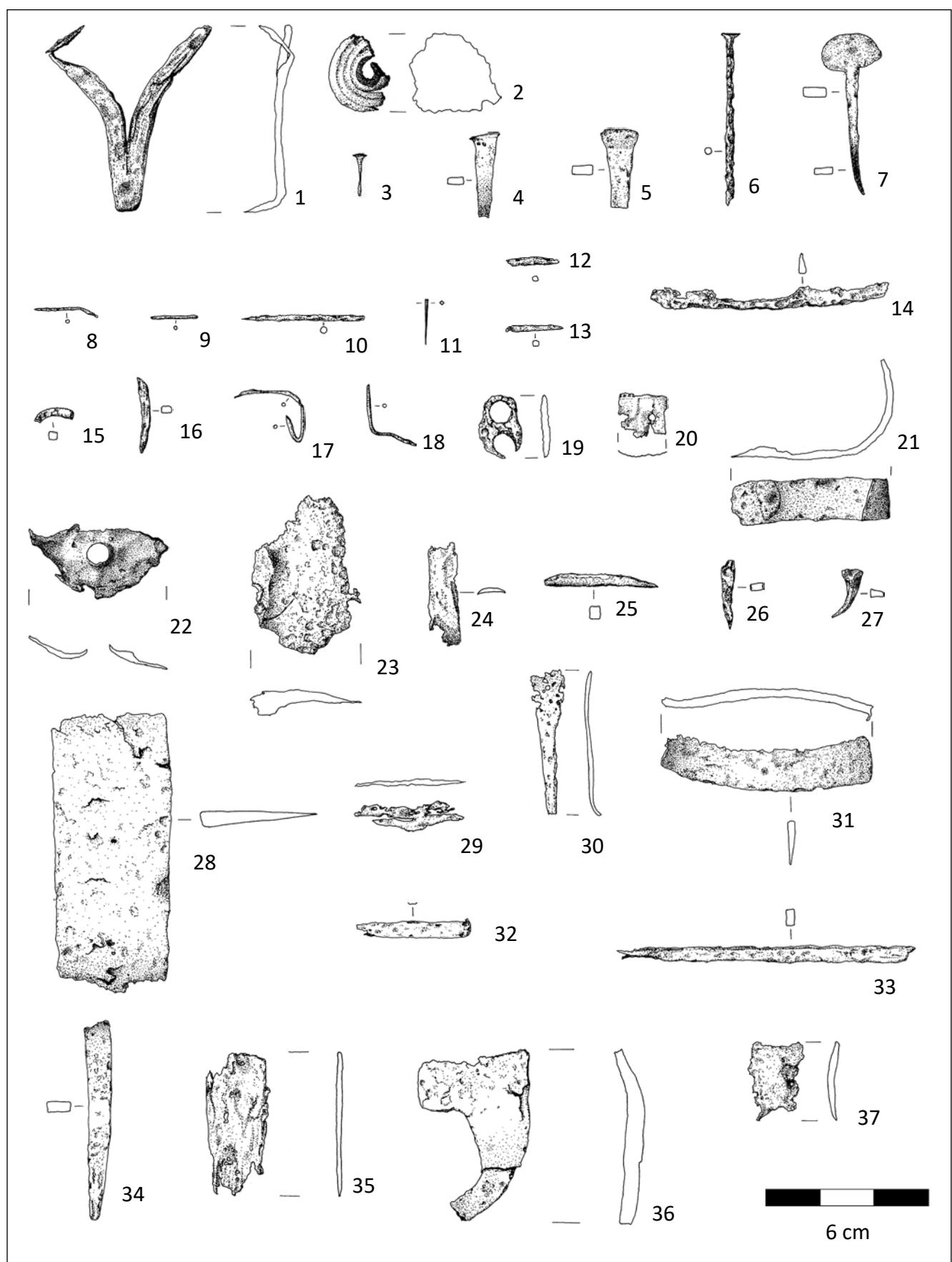
⁶⁵ Chmielowska 1971.

⁶⁶ Chmielowska 1971: 75.

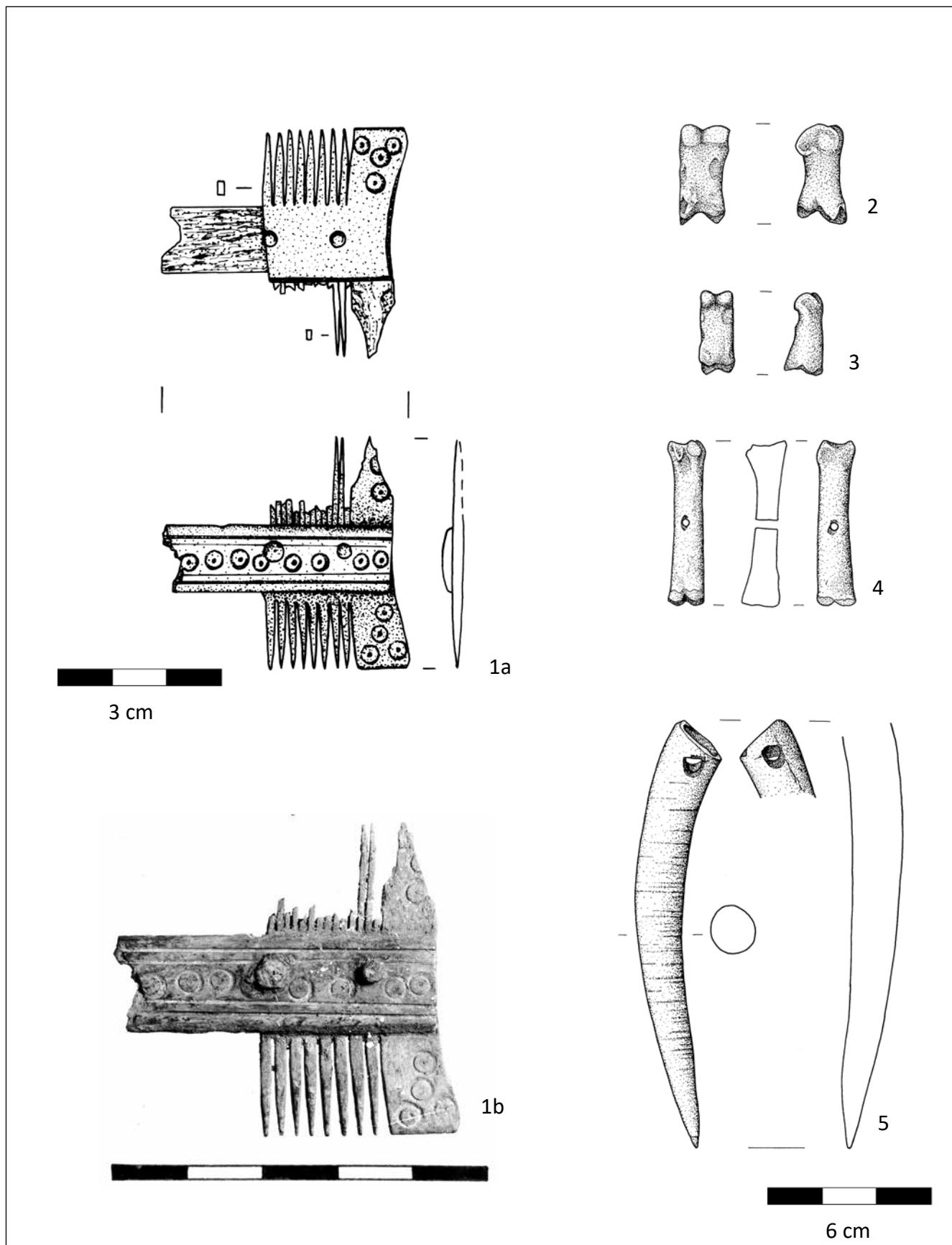
⁶⁷ Zielonka 1951: ryc. 3c-d; Cnotliwy 1973: ryc. 68:k-l.

⁶⁸ Fonferek, Marcinkowski i Sieńkowska 2012: 76-77, ryc. 79; Nawrońska 2012: ryc. 37:7; Zbierski 1959: tabl. 14.

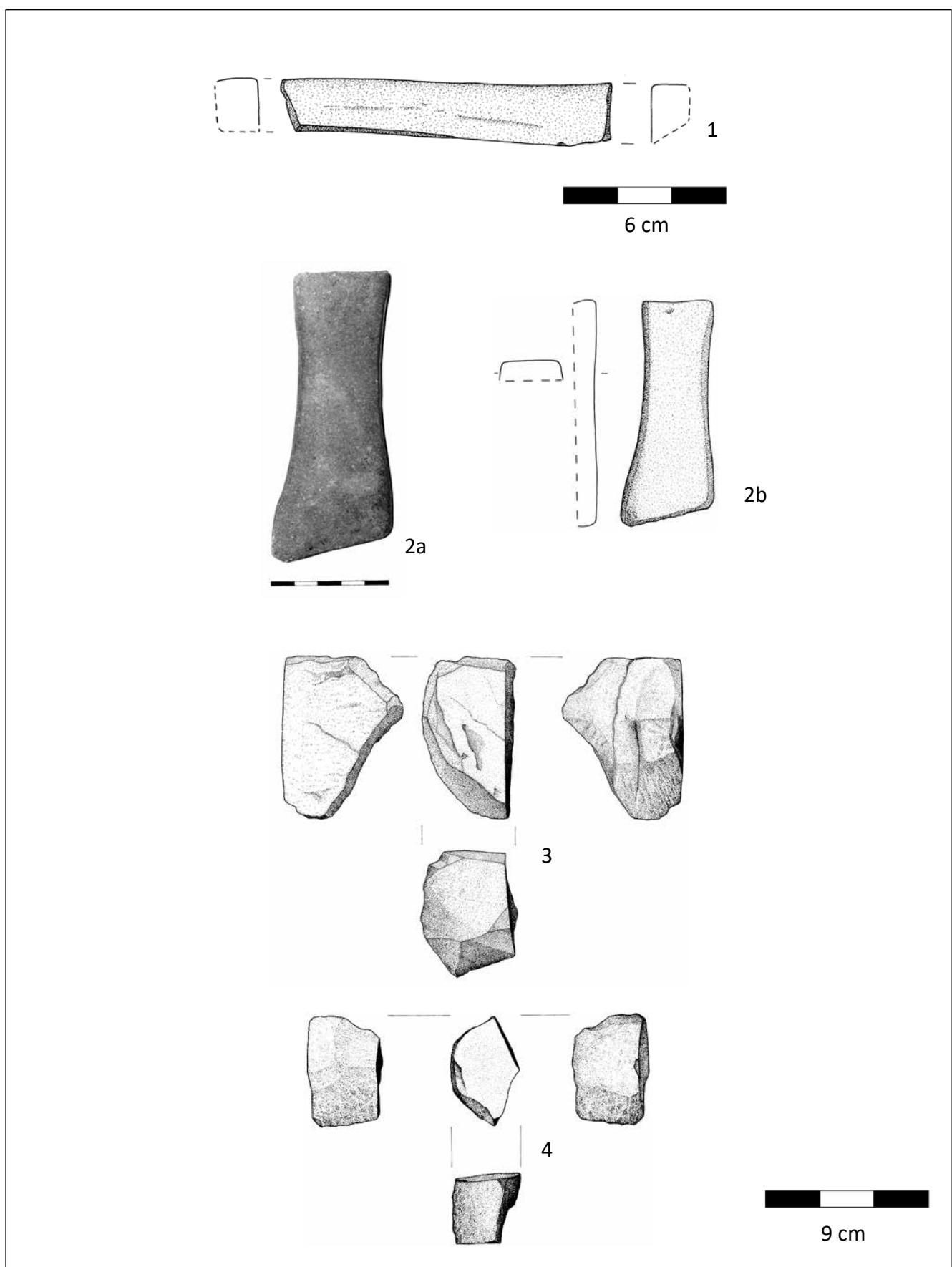
⁶⁹ Chmielowska 1971: ryc. 28.

Tablica 13. Łodygowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. P. Potocka)

Tablica 14. Łodygowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. A. Kucharska-Wach, fot. M. Dąbski)

Tablica 15. Łodygowo, st. 1. Zabytki wydzielone (rys. A. Kucharska-Wach, fot. M. Dąbski)

one bardzo rozpowszechnione na wielu stanowiskach z wczesnego średniowiecza, np. w Janowie Pomorskim, st. 1, gm. Elbląg, pow. elbląski⁷⁰.

Przekluwacz lub oprawka stożkowa z poroża

W jednostce stratygraficznej 7 na wewnętrznym stoku wału we wschodniej części grodziska znaleziono częściowo wydrążony, lekko zakrzywiony fragment poroża (tabl. 14:5) o długości ok. 16 cm. Średnica lekko owalnego otworu u nasady przedmiotu wynosi 2,1 x 2,3 cm. W odległości 0,6 cm od brzegu nawiercone są otwory z obu spłaszczonych stron przedmiotu, o średnicy ok. 0,6 cm. Z jednej ze stron widoczne są wąskie, krótkie nacięcia o długości ok. 0,7-0,9 cm. Powierzchnia jest gładka, wypolerowana, lecz krawędź odciętego fragmentu poroża jest nierówna, ze śladami po nacinaniu. Przedmiot ten mógł pełnić rolę dużego przekluwacza do wykonywania otworów w skórach, bądź też był stożkową oprawką narzędzia, zapewne żelaznego.

Zabytki kamienne (tabl. 15)

Wytwory krzemienne

Na terenie grodziska znaleziono siedem zabytków krzemiennych: 4 odłupki, drapacz, rdzeń i łuszczeń.

Osełki

W jednostce stratygraficznej 2 odkryto podłużną osełkę (tabl. 15:1) o długości 12,3 cm, o dwóch ścianach nierównych, odłupanych i dwóch długich, równych, wypolerowanych. W przekroju jest niemal kwadratowa o wymiarach 1,7 x 2 cm.

W poziomie warstwy bruku grodziska znaleziono podłużną osełkę w przybliżeniu prostokątną w kształcie, o wkleśnych bokach wzdużnych (tabl. 15:2a-b), o wypolerowanej szerokiej powierzchni pracujączej, a także bardzo gładkich wąskich powierzchniach bocznych. Osełka ta ma wymiary 12 x 6 x 1 cm.

Pozostałe dwa fragmenty osełek są nocno zniszczone, z odłupanymi ściankami, o zachowanej częściowo jedynie po jednej ścianie ze śladami opracowania, równej i wypolerowanej, która była częścią pracującą. Wymiary osełki większej z jednostki stratygraficznej 1 wynoszą 9 x 6,5 x 5 cm (tabl. 15:3), a mniejszej – z jednostki stratygraficznej 7 – 6 x 4 x 3 cm (tabl. 15:4).

Inne znaleziska

Na obszarze grodziska znaleziono także niewielki ciężarek z ołówku (tabl. 11:4), być może był to obciążnik do sieci; bryłkę żelaza (tabl. 11:5); płaską

okrągłą tarczkę żelazną (tabl. 11:6) oraz fragment bliżej nieokreślonego przedmiotu w postaci żelaznej spirali (tabl. 13:2).

Podsumowanie

Rodzaj i liczba zabytków pozostała w nawarstwieniach kulturowych wskazuje na intensywne użytkowanie tego grodu przez mieszkańców w okresie od końca XII do początku XIV w.

KOŚCI ZWIERZĘCE

ANNA GRĘZAK I KAROL PIASECKI

Opracowania kości zwierzęcych pobranych w 1984 roku podczas badań wykopaliskowych grodziska w Łodygłowie, st. 1 dokonał Karol Piasecki. Analizie, która polegała na identyfikacji gatunkowej oraz ewentualnej identyfikacji osobniczej i wiekowej, poddano 31 zespołów szczątków kostnych, które zawierały łącznie 423 fragmenty kości. Ocena liczby osobników należących do poszczególnych gatunków okazała się utrudniona ze względu na znaczne rozdrobnienie materiału i jedynie w kilku przypadkach udało się w dużym przybliżeniu ocenić minimalną liczbę osobników. Także utrudniona była ocena wieku. Ze względu na wysoki stopień fragmentacji, zbiór zawiera aż 214 fragmentów nieoznaczonych (ok. 50 % całego zbioru). Stan szczątków często spowodowany był cięciem lub łupaniem kości, co z kolei wskazuje na to, że były to głównie resztki kulinarne.

Stwierdzono obecność czterech gatunków zwierząt hodowlanych: konia, bydła rogatego, świń oraz owcy/kozy. Słabo zachowane szkielety uniemożliwiły rozróżnienie szczątków świń domowej od dzika, stąd w opracowaniu kostnym ta grupa została potraktowana w całości jako świnia. Na stanowisku wystąpiły także nieliczne kości ptactwa (geś i prawdopodobnie kura), a także bobra i jelenia. Natomiast szczątki ryb występowały w postaci kręgów, łusek i pokryw skrzeliowych.

Pośród oznaconych fragmentów najliczniejszą grupę stanowią szczątki bydła (34 %) oraz świń (29 %). W mniejszym stopniu występowały kości owcy/kozy (16 %) i konia (9,6 %), natomiast najmniejszy procent stanowiły szczątki psa (3 %), ptactwa (4 %), ryb (2,4), jelenia (1 %) oraz bobra (1 %) (tab. 4).

Materiał osteologiczny pozyskany podczas badań wykopaliskowych w roku 2013 opracowała Anna Gręzak. Zespół ten, składający się z 1054 szczątków zwierzęcych, poddano standardowej procedurze archeozoologicznej. Rozpoznawano przynależność gatunkową i anatomiczną szczątków zwierzęcych. Identyfikacja zoologiczna została przeprowadzona na podstawie występujących w szkielecie cech systematycznych określających gatunek zwierzęcia. W pewnych przypadkach na fragmentach kostnych

⁷⁰ Cnotliwy 1999: 191; Jaworski 1990: 76; Cnotliwy 2013: ryc. 19, 52; Makowiecki 2013: ryc. 11.

Tabela 4. Łodygowo, st. 1. Liczba fragmentów kości zwierzęcych poszczególnych gatunków z grupy szczątków oznaczonych z badań wykopaliskowych w roku 1984 (oprac. K. Piasecki)

Identyfikacja zoologiczna	Bydło	Świnia	Owca/ koza	Koń	Pies	Ptactwo	Ryby	Jeleń	Bóbr
Liczba	71	60	34	20	6	9	5	2	2
Procent z oznaczonych szczątków [%]	34	29	16	9,6	3	4	2,4	1	1

nie zachowały się cechy umożliwiające jednoznaczną identyfikację gatunku zwierzęcia, a jedynie przynależność do jednostek systematycznych wyższej rangi. W tej sytuacji ograniczono się do podania informacji, że dany element pochodził np. ze szkieletu ptaka, ryby, zwierzęcia drapieżnego, dużego przejuwacza czy zwierzęcia z rodziny *Bovidae*. W skład ostatniej z wymienionych grup wchodziły fragmenty szkieletu żubra i tura, z których część udało się przypisać do konkretnego gatunku stosując kryteria opisane przez Stumphli⁷¹ i Gee⁷². Także kości owcy i kozy, ze względu na trudności z jednoznaczną identyfikacją wynikającą z podobieństwa morfologicznego elementów ich kości, określano mianem „owca-koza”, aczkolwiek część z nich przyporządkowano do konkretnego gatunku. W tym celu posłużyły się zasadami identyfikacji opisanymi przez zoologów i archeozoologów⁷³. Ustalano wiek osobniczy ssaków domowych na podstawie obserwacji stanu rozwoju kością⁷⁴ oraz rozwoju uzębienia i stopnia starcia zębów⁷⁵. Płeć zwierząt oceniano na podstawie widocznych w szkielecie i uzębieniu cech dymorfizmu płciowego - kształtu kłów i zębo-dolców po kłach u świń⁷⁶, obecności poroża zwierząt jeleniowatych, kształtu moźdżeni u kozy. Dokonano pomiarów kości stosując zasady zunifikowane przez Driesch⁷⁷. Zwracano uwagę na widoczne na kościach ślady antropogeniczne oraz ślady powstałe w wyniku działania czynników tafonomicznych. etapu biostratonomicznego i diagenetycznego⁷⁸.

Rozpoznano gatunkowo i anatomicznie 843 fragmenty kości i zębów zwierzęcych, co stanowiło 79,98 % wszystkich szczątków. Stan zachowania szczątków zwierzęcych był na ogół dobry, mimo że większość uległa pewnym modyfikacjom na skutek działania różnych czynników tafonomicznych – kulturowych i naturalnych (tab. 5).

Materiał osteologiczny składał się głównie ze szczątków ssaków, 26 kości należało do ptaków, a cztery do ryb. W grupie szczątków ssaków 80,09% kości i zębów pochodziło od zwierząt udomowionych. Były to głównie pozostałości szkieletów pie-

Tabela 5. Łodygowo, st. 1. Rozkład gatunkowy szczątków zwierzęcych z grodziska z badań w roku 2013 (oprac. A. Gręzak)

Identyfikacja zoologiczna	n	%*	%**
Bydło	326	47,66	
Świnia	191	27,92	
Owca/koza	153	22,37	
Koń	13	1,90	
Pies	1	0,15	
Ssaki domowe	684	100,00	
Dzik	33	26,19	
Dzik/Świnia	9	7,14	
Żubr	10	7,94	
Tur	1	0,79	
<i>Bovidae</i>	20	15,87	
Duży przejuwacz	19	15,08	
Łoś	7	5,56	
Jeleń	9	7,14	
Sarna	7	5,56	
Bóbr	6	4,76	
Wiewiórka	2	1,59	
Niedźwiedź	1	0,79	
Borsuk	1	0,79	
Drapieżny	1	0,79	
Ssaki łowne	126	100,00	
Karczownik	1		
Mikrossak	2		
Ssaki	813		96,44
Ptaki	26		3,08
Ryby	4		0,47
Oznaczone	843		100,00
Nieoznaczone	211		
Razem	1054		

* odsetki szczątków poszczególnych gatunków zwierząt domowych i łownych; ** odsetki szczątków poszczególnych gromad zwierząt

ciu podstawowych gatunków zwierząt hodowlanych wykorzystywanych gospodarczo. Najliczniejsze były szczątki bydła, stanowiące prawie połowę pozostałości kostnych ssaków domowych (47,66%). Drugie miejsce pod względem liczności zajmowały pozostałości kostne świnie i owcy oraz kozy (odpowiednio 27,92% i 22,37%), a kolejne - szczątki konia (1,90%). Ponadto znaleziono jeden żąb należący najprawdopodobniej do psa. Kości i zęby gatunków ssaków dzikich stanowiły aż 15,50% szczątków ssaków i reprezentowały co najmniej 10 gatunków zwierząt łownych: żubra, tura, jelenia, losia, sarnę, dzika, niedźwiedzia, bobra, borsuka, wiewiórkę. Jeden fragment kości ramiennej nie posiadał cech diagnostycznych dla gatunku i mógł

⁷¹ Stumphli 1963.

⁷² Gee 1993.

⁷³ Schramm 1967; Halstead i Collins 2002; Zeder i Lapham 2010.

⁷⁴ Kolda 1936.

⁷⁵ Lutnicki 1972.

⁷⁶ Schmid 1972.

⁷⁷ Driesch 1976.

⁷⁸ Lyman 1994.

pochodzić od małego psa lub zwierzęcia dzikiego wielkości lisa. Ponadto w materiale oznaczono czaszkę karczownika i dwie kości długie drobnego ssaka wielkości karczownika, które dostały się do warstwy w trakcie lub po jej utworzeniu.

Najliczniejsze wśród szczątków zwierząt dzikich były pozostałości szkieletu dzika (nieco ponad 1/4 wszystkich zębów i kości) oraz dużych przeżuwaczy. W grupie tej znalazły się pozostałości kostne żubra, tura i ewentualnie łosia. Dziesięć szczątków zostało zidentyfikowanych jednoznacznie jako pochodzące od żubra na podstawie cech opisanych w literaturze lub porównania z kośćmi samicy żubra z kolekcji porównawczej Zakładu Bioarcheologii Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Natomiast jedną żuchwę tura z charakterystycznym zębem trzonowym M3 zidentyfikowano na podstawie kryteriów opisanych przez Hansa Rudolfa Stampfli⁷⁹. W przypadku 39 fragmentów kości oznaczenie było mniej precyzyjne, gdyż nie posiadały one cech dyskryminkacyjnych dla konkretnych gatunków i opisano je jako „duże przeżuwacze” lub zwierzęta z rodziny *Bovidae*. W pierwszym przypadku fragmenty kości mogły należeć do żubra, tura lub łosia (szczególnie rosnego), w drugim do żubra lub tura. W tym miejscu należy dodać, iż obecność, a nawet dominacja, żubra została zarejestrowana w zespole kości pozyskanym podczas penetracji w wodzie w bezpośrednim sąsiedztwie wyspy⁸⁰. Podobny skład gatunkowy szczątków z badań lądowych i podwodnych oraz ślady pokonsumpcyjne zarejestrowane na częściach fragmentów wydobytych z wody, sugerują, że obie grupy kości mogą być związane z działalnością mieszkańców badanej osady. Obecność szczątków żubra w zestawie zwierząt lądowych ze stanowisk średniowiecznych była już odnotowywana, ale stosunkowo rzadko. Na większości stanowisk z terenu Polski datowanych na ten okres wśród pozostałości kostnych zwierząt lądowych dominują szczątki jelenia - gatunku, który w opisany materiał jest reprezentowany przez 9 kości (7,14 % pozostałości kostnych zwierząt lądowych). W badanym materiale osteologicznym odnotowano także wysokie odsetki szczątków dzika, zarówno wśród pozostałości pozyskanych bezpośrednio z terenu osady, jak też z wód okalających wyspę (33,00% wszystkich szczątków zwierząt dzikich). Także w tym przypadku wystąpiły trudności z rozpoznaniem pewnej liczby elementów z rodzaju *Sus*. Sytuacja taka miała miejsce w odniesieniu do fragmentów kostnych nie posiadających cech mierzalnych, umożliwiających jednoznaczne przypisanie ich do formy domowej lub dzikiej świnie. Może być to związane ze stosowa-

niem wypasu otwartego zwierząt hodowlanych, który sprzyja krzyżowaniu się ich z osobnikami dzikimi. Poza opisany gatunkami polowano również na zwierzęta jeleniowate (łosia, sarnę, jelenia) oraz inne gatunki, które mogły być odławiane na skóry (borsuk, wiewiórka itp.) lub innych osiąganych pożytków.

Rozkład anatomiczny szczątków

Z rozkładu anatomicznego sporzązonego dla bydła wynika, że szczątki reprezentowały wszystkie elementy szkieletu, łącznie z członami palcowymi (tab. 6-8). Udziały kości pochodzących z tych samych odcinków (bliższego lub dalszego) kończyny piersiowej i miednicznej w większości zespołów były do siebie zbliżone, nieznaczną anomalię w stosunku o tzw. rozkładu modelowym⁸¹ stanowi przewaga fragmentów z odcinka dalszego kończyny miednicznej bydła nad fragmentami z odcinka bliższego. Rozkłady gatunkowe szczątków świnie oraz małych przeżuwaczy prezentują pełną reprezentację szkieletów.

Wiek, płeć i morfologia zwierząt

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że najwyższe udziały kości i zębów osobników niedojrzałych morfologicznie należały do świn. Kilkanaście procent wszystkich szczątków tego gatunku pochodziło od zwierząt młodych. Udziały te były niższe od zakresu cechującego większość materiałów ze stanowisk pradziejowych i średniowiecznych z terenu Polski (30-35% czyli około 1/3)⁸². Odsetek kości bydła należących do osobników, które nie ukończyły czwartego roku życia odpowiadały zakresowi wartości obserwowanemu na innych stanowiskach archeologicznych i mieściącemu się w granicach 5-8%⁸³. Najwcześniej poddawano ubojowi osobniki mające około 6 miesięcy, najpóźniej zaś zwierzęta w wieku 7-10 lat. Wśród szczątków konia znaleziono dwa zęby stałe fazie wzrostu (siekacz i ząb trzonowy lub przedtrzonowy), co oznacza, że wiek jednego lub dwóch osobników w chwili śmierci nie przekroczył 4-5 lat.

W materiale z Łodygowa, st. 1 z badań w roku 2013 znaleziono jedynie kilka kości pozwalających na ustalenie płci zwierząt, od których one pochodziły. W przypadku świn odnotowano podobną liczbę zębów i kości należących do samców i samic, co sugeruje iż nie selekcjonowano pod względem płci zwierząt poddawanych ubojowi w młodym wieku.

Nie pobrano pomiarów kości długich, umożliwiających odtworzenie wysokości w kłębie zwierząt hodowlanych. Warto zatem wspomnieć, iż w zespole

⁷⁹ Stampfli 1963: 150.

⁸⁰ Badania prowadzone pod kierunkiem dr. hab. Andrzeja Pydyna.

⁸¹ Lasota-Moskalewska 2008: 238.

⁸² Lasota-Moskalewska 2008: 250.

⁸³ Lasota-Moskalewska 2008: 250.

Tabela 6. Łodygowo, st. 1. Zestawienie szczątków ssaków domowych z badań w roku 2013 (oprac. A. Gręzak)

Element anatomiczny	Bydło	Świnia	Owca	Koza	Owca-koza	Koń	Pies
Moźdzeń	1	-	-	-	-	-	-
Czaszka	37	17	7	-	5	1	-
Żuchwa	18	23	5	-	2	-	-
Zęby czaszkowe	14	10	-	-	6	2	
Zęby żuchwowe	9	17	5	-	-	-	1
Kość gnykowa	-	-	-	-	-	-	-
Kręgi szyjne	3	7	-	-	5	-	-
Kręgi piersiowe	17	4	-	-	1	-	-
Kręgi lędźwiowe	3	8	-	-	3	-	-
Kość krzyżowa	1	-	-	-	1	-	-
Kręgi ogonowe	1	-	-	-	-	-	-
Żebra	71	29	-	-	23	-	-
Łopatka	12	5	3	-	4	-	-
Mostek	1	2	-	-	-	-	-
Kość ramienna	15	17	-	1	12	-	-
Kość promieniowa	8	4	2	1	6	2	-
Kość łokciowa	2	5	-	-	4	1	-
Kości nadgarstek	7	2	-	-	1	-	-
Śródrcze	11	4	-	-	5	-	-
Miednica	17	2	-	-	3	-	-
Kość udowa	15	10	-	-	12	2	-
Rzepka	-	-	-	-	-	-	-
Kość piszczelowa	15	9	-		23	3	-
Kość strzałkowa	-	1	-	-	-	-	-
Kość skokowa	6	2	2	-	1	-	-
Kość piętowa	3	-	-	-	1	-	-
Kości stępu (pozostałe)	9	-	-	-	-	-	-
Śródstopie	15	2	1	-	3	-	-
Człony palcowy I	8	6	2	-	1	-	-
Człony palcowy II	5	4	1	-	-	2	-
Człony palcowy III	2	1	-	-	1	-	-
Suma	326	191	28	2	123	13	1

Tabela 8. Łodygowo, st. 1. Rozkłady anatomiczne szczątków bydła, świni oraz owcy i kozy z badań w roku 2013 (oprac. A. Gręzak)

Elementy anatomiczne	Bydło		Świnia		Owca i koza	
	n	%	n	%	n	%
Głowa	79	24,23	67	35,08	30	19,61
Tulów	97	29,75	50	26,18	33	21,57
Kończyna piersiowa, część bliższa	37	11,35	31	16,23	33	21,57
Kończyna piersiowa, część dalsza	18	5,52	6	3,14	6	3,92
Kończyna miedniczna, część bliższa	47	14,42	22	11,52	38	24,84
Kończyna miedniczna, część dalsza	33	10,12	4	2,09	8	5,23
Człony palcowe	15	4,60	11	5,76	5	3,27
Suma	326	100,00	191	100,00	153	100,00

Tabela 7. Łodygowo, st. 1. Zestawienie szczątków ssaków łożowych z badań w roku 2013 (oprac. A. Gręzak)

Element anatomiczny	Dzik	Dzik/Świnia	Żubr	Tur	Bovidae	Duży prześluwacz	Łos	Jeleń	Sarna	Bóbr	Wiewiórka	Niedźwiedź	Borsuk	Drapieżny
Moźdzeń	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Czaszka	3	2	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Żuchwa	4	1	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zęby czaszkowe	4	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	1	-	-
Zęby żuchwowe	2	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Kość gnykowa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kręgi szyjne	1	-	-	-	3	1	-	-	2	-	-	-	-	-
Kręgi piersiowe	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kręgi lędźwiowe	1	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość krzyżowa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kręgi ogonowe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Żebra	1	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Łopatka	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mostek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość ramienna	2	-	-	-	3	2	-	2	1	1	1	-	-	1
Kość promieniowa	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość łokciowa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kości nadgarstek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Śródrcze	3	-	-	-	2	-	3	1	1	-	-	-	-	-
Miednica	-	1	1	-	-	3	1	-	-	1	-	-	-	-
Kość udowa	2	3	-	-	1	4	-	4	1	-	1	-	-	-
Rzepka	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość piszczelowa	3	-	5	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-
Kość strzałkowa	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość skokowa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kość piętowa	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kości stępu (pozostałe)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Śródstopie	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Człony palcowy I	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Człony palcowy II	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Człony palcowy III	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Suma	33	9	10	1	20	19	7	9	7	6	2	1	1	1

szczątków z prospekcji w wodzie udało się ustalić wysokość koni, która wynosiła 122 cm, 132 cm oraz 143 cm. Według kryteriów Kobrynia⁸⁴ osobniki te należą do grupy koni średnio niskich (poniżej 131 cm), średnich oraz wysokich.

Ślady na kościach

W analizowanym materiale osteologicznym zaobserwowano głównie ślady pokonsumpcyjne, związane z dzieleniem tuszy i obróbką mięsa. Były to ślady rozczłonkowania tuszy, czyli rozdzielania szkieletu w stawach (rejestrowane głównie w stawie skokowym), rąbania i cięcia wzdłuż i w poprzek kości długich oraz kręgów, żeber i elementów szkieletu kranialnego. Opisane ślady znajdowano na kościach wszystkich liczniej reprezentowanych gatunków zwierząt. Szczególnie licznie występowaly na kości miednicy oraz kościach kończyn bydła i świń.

Wśród rejestrów podepozycyjnych modyfikacji kości najliczniejsze były ślady ich ogryzania kości przez zwierzęta drapieżne. Pojedyncze fragmenty kostne nosiły ślady kontaktu z ogniem.

Omówienie wyników

Materiał kostny stanowią w większości pozostałości po konsumpcji mięsa. Rozkład gatunkowy szczątków wskazuje na dominację ssaków jako dostarczycieli białka i tłuszcza zwierzęcego. Najistotniejszy element zaopatrzenia użytkowników grodu wmięso stanowiła hodowla czterech podstawowych gatunków konsumpcyjnych – bydła, owcy i kozy oraz świń. W rozkładzie gatunkowym szczątków zwierząt konsumpcyjnych rysuje się przewaga liczebna pozostałości kostnych bydła. Oznacza to większą popularność spożycia wołowiny niż innych kategorii mięsa. Reprezentacja wszystkich części tuszy wraz z członami palcowymi bydła świadczy o jego lokalnym uboju. Obserwacje wieku zbijanych zwierząt wskazują na częstsze spożywanie mięsa pochodzące od osobników dorosłych, aczkolwiek w jadłospisie mieszkańców osady pojawiała się także cielęcina. Hodowla bydła była nastawiona na wykorzystywanie tzw. walorów przyjaciowych zwierząt.

Drugie miejsce w konsumpcji mięsa zwierząt hodowlanych odgrywała wieprzowina oraz baranina i mięso kozie. Wydaje się, że spożywano głównie mięso pochodzące od osobników dojrzałych morfologicznie. Udział szczątków młodych świń przemawia za dwukierunkową hodowlą tego gatunku, część zwierząt było zabijanych w młodym wieku dostarczając smacznego, soczystego mięsa, ale większość hodowano dłużej (co najmniej do 4 roku życia) uzyskując sztuki obrosłe słońcą, cienioną w kuchni średniowiecznej⁸⁵.

W jadłospisie użytkowników grodu znaczącą rolę odgrywała dziczyzna, głównie w postaci mięsa żubra i dzika. Wśród kości zwierząt dzikich występowały elementy tzw. dystalnych części kończyn i człony palcowe, co może być związane z rozbiorzem tuszy na terenie osady. Podobne sugestie wynikają z analizy szczątków pozyskanych w trakcie podwodnych badań prowadzonych wokół wyspy. Zestaw zwierząt łownych wskazuje na obecność w okolicy lasów mieszanych z podmokłymi polanami, stanowiących dogodne siedliska dla żubra oraz łąk śródleśnych i bagiennych, gdzie występują losie i jelenie, a także terenów otwartych, dogodnych dla żerujących dzików, saren i turów. W zestawie zwierząt łownych zwraca uwagę obecność zwierząt zaliczanych do *animalia superiora*, objętych w okresie średniowiecza regalem łowieckim. Wysokie odsetki szczątków żubra wyróżniają materiał z Łodygowa na tle stanowisk średniowiecznych z terenu ziemi polskich. Kości żubra są rzadko spotykane wśród szczątków ssaków dzikich. Wyrost odnotował występowanie pozostałości tego gatunku na 13 z 88 stanowisk datowanych na okres średniowiecza⁸⁶.

Obraz konsumpcji mięsa na terenie grodziska w Łodygowie, st. 1 koresponduje z tendencjami odnotowanymi w dotychczasowych badaniach poświęconych diecie mięsnej w zakresie preferencji dotyczących spożycia mięsa poszczególnych gatunków zwierząt hodowlanych⁸⁷. Wskazują one na dominację wołowiny w jadłospisie mieszkańców ośrodków zlokalizowanych po prawej stronie Wisły, podczas gdy ludność zamieszkująca np. Wielkopolskę czy Pomorze Zachodnie preferowała wieprzowinę. Znamienne jest natomiast duże znaczenie łowiectwa i rola żubrów oraz dzików jako podstawowych gatunków łownych.

DENDROLOGIA

TOMASZ STĘPNIK

W trakcie badań archeologicznych na terenie grodziska w Łodygowie, st. 1 w 2013 r. pobrano pięć prób węgli drzewnych odkrytych w warstwie użytkowej majdanu, a także związanych z warstwami nasypu wału i jego erozji we wschodniej części grodziska. Próbki zostały poddane analizie dendrologicznej, której wyniki wskazują, że umocnienia te zostały wzniezione z przede wszystkim z dębiny, a w mniejszym stopniu także z drewna brzozy i olszy. Przebadane elementy pochodzą z dużych elementów konstrukcyjnych wykonanych z pnia, a w dwóch przypadkach z grubych gałęzi⁸⁸ (tab. 9).

Dwie próbki zostały pobrane z przepalonej warstwy użytkowej 20 zlokalizowanej na majdanie we wschodniej części grodziska i stanowiły elementy

⁸⁴ Kobryń 1984.

⁸⁵ Dembińska 1963.

⁸⁶ Wyrost 1994.

⁸⁷ Gręzak i Kurach 1996.

⁸⁸ Stępnik 2013.

Tabela 9. Łodygowo, st. 1. Wyniki analizy dendrologicznej prób węgli drzewnych z badań w roku 2013 (oprac. T. Stępnik)

Nr jednostki stratygraficznej	Wykop	Nazwa taksonu	Liczba fragmentów	Uwagi
7	4	<i>Alnus</i> sp.	1	duża gałąź ø ok. 7 cm
10	4	<i>Betula</i> sp.	1	z pnia
10	4	<i>Quercus</i> sp.	1	duża gałąź ø ok. 7 cm
14	4	<i>Quercus</i> sp.	2	z pnia
33	4	<i>Quercus</i> sp.	1	z pnia

pozostałości po wzniesionej konstrukcji drewnianej. Próba z jednostki stratygraficznej 14 stanowi element umocnień wału. Pochodzi z warstwy erozyjnej powstałej na wewnętrznym stoku i zagłębiaenia przywałowego we wschodniej części grodziska. Próba z jednostki stratygraficznej 7 pochodzi z przemeszanej warstwy erozyjnej, w której zalegały także drobiny polepy. Próba z jednostki stratygraficznej 33 pochodzi z warstwy twardzej gliny z wytrąceniami wapiennymi, która stanowiła nasypu wału we wschodniej części grodziska.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Na podstawie analizy materiału ceramicznego i innych zabytków wydzielić można kilka głównych horyzontów chronologicznych: późna epoka neolitu/wczesna epoka brązu, wczesna epoka żelaza oraz rozwinięte fazy wczesnego średniowiecza i początek późnego średniowiecza.

Najstarsza faza osadnictwa może być datowana jedynie orientacyjnie. Fazę z wczesnej epoki żelaza należy datować na II fazę rozwoju kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Fazę średniowieczną na podstawie analizy ceramiki i zabytków wydzielonych należy datować na XII- do początków XIV w. Niestety w sprzeczności z tym datowaniem pozostaje wynik datowania radiowęglowego węgli drzewnych pobranych z warstwy użytkowej z II fazy użytkowania grodu, które dało rezultat 1180 ± 30 BP, co w danych kalibrowanych z prawdopodobieństwem 87,5% daje przedział 769-901 r. (921-951 r. z prawdopodobieństwem 7,2%)⁸⁹. Trudno jest zinterpretować tę rozbieżność: albo konstrukcje grodu wczesnośredniowiecznego rzeczywiście wzniesiono już w VIII-IX w., ale nie był on zamieszkały, ani użytkowany w żaden sposób, który pozostawiłby po sobie znaleziska ceramiki, albo też mamy do czynienia z zanieczyszczeniem próbki i/lub błędem datowania. Natomiast z datowaniem opartym na znaleziskach archeologiczny dobrze korespondują wyniki datowania dendrochronologicznego elementów przepraw mostowych, prowadzących na wyspę, przeprowadzone w ramach realizacji projektu *Niedestrukcyjne kompleksowe rozpoznanie zasobów ar-*

cheologicznych dna jezior strefy brzegowej w wybranych akwenach Pojezierza Iławskiego w ramach podwodnego AZP⁹⁰, które pozwoliły wydawać przeprawy mostowe prowadzące na grodzisko od południa i wschodu. Mosty w obu przypadkach zostały wzniesione z drewna dębowego. Drzewa, których drewno zostało wykorzystane przy budowie mostu łączącego wyspę ze wschodnim brzegiem jeziora zostały ścież zimną 1137/1138 roku, natomiast dęby, których drewno wykorzystano przy wznoszeniu mostu prowadzącego z wyspy w kierunku południowym - na przełomie 1333/1334 r.⁹¹ Datowanie to potwierdza intensywne użytkowanie wyspy w okresie XII- 1. połowy XIV w.

DZIEJE GRODZISKA W ŁODYGOWIE, ST. 1

KAMIL RABIEGA

Grodzisko położone na wyspie w Łodygowie, st. 1 jest wyjątkowym obiektem na terenie Pojezierza Iławskiego, a wraz z odkrytymi pozostałościami przepraw mostowych łączących grodzisko ze stałym lądem od strony południowej i wschodniej stanowi unikatowy przykład założenia obronnego zarówno na skalę Słowiańsko Zachodniej, jak i na ziemiach pruskich⁹².

Pierwsze umocnienia obronne wzniesione na stanowisku sięgają wczesnej epoki żelaza, kiedy wyspa była wykorzystywana osadniczo przez społeczność kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Stanowisko leży w strefie przygranicznej, gdzie krzyżowały się wpływy właśnie tej kultury, a także kultury pomorskiej i luzyckiej. Odzwierciedla to materiał ceramiczny, który wykazuje związki z grupą chełmińską kultury luzyckiej.

We wczesnym średniowieczu na wyspie wznieziono grodzisko, a znaleziony materiał ceramiczny wraz z przedmiotami metalowymi pozwalają datować założenie obronne na okres wczesnośredniowieczny (XII-XIV w.).

W okolicach jeziora Łodygowo osadnictwo pruskie potwierdzają także źródła pisane. W 1289 roku Na-
vier, wraz z synami Tulkoyte, Ludwikiem, Meronem

⁸⁹ Pydyn 2016: 85-88.

⁹⁰ Pydyn 2016: 86.

⁹¹ Pydyn 2016: 88.

oraz synem ich brata Trunzchem otrzymali dobra *Clapathyten* i *Wilkow* na południe od Trumiej i na zachód od jeziora Łodygowskiego. Z przywilejem wiązało się też prawo połówu ryb w jeziorze Trumnia (Łodygowskim)⁹³. W 1293 r. Łodygowo wraz z obszarem sąsiadującym z Goryniem została nadana Teodorykowi von Stange, który zmienił pierwotną nazwę wsi *Scharno* na *Ludwigsdorf*⁹⁴, a w 1329 roku wasale biskupa pomeańskiego, Prusowie Stephan Stenigen i Surstoyn otrzymali nadanie dóbr *Czemayn* (Galinowo)⁹⁵. W tym czasie wyspa „Kurchany” była intensywnie wykorzystywana jako założenie obronne i posiadała przeprawę mostową biegącą w kierunku wschodnim. Około 1334 r. wznieziono lub wyremontowano drugi most, który łączył grodzisko od strony południowej z majątkiem Łodygowo.

Na obszarze wsi Limża informacje o osadnictwie pruskim pojawiają się dopiero po 1402 r. Straty poniesione podczas wojny głodowej doprowadziły do konieczności sprowadzenia nowych osadników oraz rozszerzenia wcześniejszego areału wsi⁹⁶. Łodygowo pojawia się w dokumencie lokacyjnym z 1422 r., który określał nowe granice Limży, już jako wsi nie pruskiej⁹⁷. W 1433 r. Łodygowo zostało sprzedane polskiej szlachciance Elżbiecie Zajączkowskiej, a w 1450 r. należało do Piotra Dzierżkowicza⁹⁸.

Wyspa we wczesnym średniowieczu i na początku późnego średniowiecza musiała pełnić rolę ważnego ośrodka militarnego. Świadczą o tym odkryte umocnienia obronne, intensywne ślady osadnictwa, a także duże założenie budowlane, jakie stanowiło wzniesienie dwóch mostów o długości ponad 200 m.

⁹³ Cramer 1885: 14; Szczepański 2012: 20.

⁹⁴ Koziełło-Poklewski i Martuszewski 1972: 239; Niesiołkowski 2008: 138.

⁹⁵ Cramer 1885: 55.

⁹⁶ Szczepański 2012: 21.

⁹⁷ Cramer 1886: 187-188.

⁹⁸ Koziełło-Poklewski i Martuszewski 1972: 239.